

00

Kemal Arın

176211

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TELEVİZYON-SİNEMA ANABİLİM DALI

TÜRK ARKEOLOJİK BELGESEL FİMLERİ
VE SÜHA ARIN'IN ARKEOLOJİK BELGESEL FİMLERİ

(YÜKSEKLİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Yeşim Ağaoğlu
2501013618

Danışman
Doç. Dr. Simten Gündes

İstanbul/1998

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO-TELEVİZYON-SİNEMA ANABİLİM DALI

TÜRK ARKEOLOJİK BELGESEL FİLMLERİ
VE SÜHA ARIN'IN ARKEOLOJİK BELGESEL FİLMLERİ

(YÜKSEKLİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Yeşim Ağaoğlu
2501013618

Danışman
Doç. Dr. Simten Gündes

İstanbul/1998

İÇİNDEKİLER

Giriş	3
-------	---

Bölüm 1

I. Belgesel Filmin Doğuşu	4
II. Belgesel Filmin Amacı, Tanımı, Özellikleri	6
III. Belgesel Filmin Türleri	10

Bölüm 2

I. Arkeoloji Nedir?	17
II. Arkeolojik Belgesel Film Nedir?	18

Bölüm 3

I. Uluslararası Arkeolojik Belgesel Film Festivalleri	19
a. Fransa	
b. Almanya	
c. Yunanistan	
d. Türkiye	
e. Belçika	
f. İtalya	

Bölüm 4

I. Belli Başlı Türk Arkeolojik Belgesel Filmleri'nin Tarihçesi	23
--	----

Bölüm 5

I. Süha Arın'ın Özgeçmişi	35
II. Süha Arın'ın Belgesel Filmlerine Genel Bir Bakış	
III. Süha Arın'ın Arkeolojik Belgesel Filmleri	

Ekler

Ek 1:	Süha Arın ile Röportaj	43
Ek 2:	Nesli Çölgeçen ile Röportaj	48
Ek 3:	Savaş Güvezne ile Röportaj	53
Ek 4:	Hasan Özgen ile Röportaj	55
Ek 5:	20-24 Ocak 1998 1. Uluslararası İstanbul Arkeoloji Filmleri Festivali'nde "Arkeoloji Sinema, Nasıl Bir Gelecek?" Konulu Panelden Notlar	62
Ek 6:	Sabahattin Eyüboğlu'nun Kendi Bakış Açısından Arkeolojik Belgesel Filmlerini Değerlendirmesi	64

<u>Sonuç</u>	87
--------------	----

<u>Kaynakça</u>	89
-----------------	----

Giriş

Bir toplumun kendi kimliğini, tarihini, kültürünü, aynı zamanda da dünyadaki diğer medeniyetlerin tarih ve kültürlerini tanıyabilmelerinin en büyük aracıdır belgeseller. Bir anlamda belgeseller için toplumların belleğidir de diyebiliriz. Geçmiş ile gelecek arasında çok önemli bir köprü görevi yaparlar. Dünyanın hiç bir yerinde popüler olmadıkları içindir ki, yaygın gösterim alanına girmedikleri halde, ABD’de verilen ve temelde ticari amaçlı bir organizasyon olan Oscar ödül törenlerinde bile, bir kısa, bir uzun metrajlı olmak üzere iki dalda belgesel film ödülü veriliyor. Yine Batı ülkelerine bakacak olursak resmi kuruluşlar dışında da özel tv kanalları ve özel kuruluşlar tarafından destek görüyorlar. Dünyanın en itibarlı televizyonları, belgesellere yaptıkları yatırımlarla kendilerini kanıtlarken, ülkemizde hiç de iç açıcı olmayan bir durum sergileniyor. Nitelik ve nicelik açısından tartışma götürür TRT yapımlarını saymazsak, özel televizyon kanallarında yayınlanan belgesel filmlerin sayısı, sekizi onu zor buluyor.

Tezimizin asıl konusu olan Arkeolojik Türk Belgesel Filmlerine bakacak olursak, sonucun daha farklı olmadığını görürüz. Dünyanın en zengin kültürel mirasına sahip Anadolu topraklarında yaşadığımız halde, 1950’lerden günümüze değin yapılagelmiş olan belgesellerin öncelikle niceliksel durumu düşündürücüdür.

Avrupa Topluluğu’na girmeye çalışırken, kimlik belgesi olarak Avrupalılar’a ne göstereceğiz? Kendini henüz tanımayan bir toplum, nasıl olur da kendini başkalarına anlatabilir?

Tezimizde kısaca belgesel filmin doğuşu, amacı, tanımı, özellikleri ve türleri gibi konulara değinirken, ayrıntılı bir biçimde de ülkemizde arkeolojik belgesellerin tarihçesine değinerek, yönetmenlerle yaptığımız röportajlarla ülkemizde bu alanda neden bu denli az üretim ve gösterim yapıldığının da nedenlerine değineceğiz ve bu alanda ülkemizde en çok arkeolojik belgesel üretmiş olan Süha Arın’ı ayrıntılı bir biçimde konu edeceğiz. Unutmayalım, belgelemezsek kayboluruz.

Bölüm 1

1. Belgesel Filmin Doğuşu

Edison'un tek kişilik göstericisi "kinetoscope"u (1887) saymazsak, 28 Aralık 1895 günü Louis Lumiere'in bir göstericiden perdeye yansıtarak gerçekleştirdiği halka açık ilk film gösterisini sinemanın doğuş tarihi olarak kabul edebiliriz. 1895'teki yarım saat süreli bu ilk gösteri, on-oniki kısa filmcikten oluşmaktaydı. Bu tarihten önce de Lumiere elli kadar kısa film de çekmişti.

Ortalama birer dakikalık filmlerle yetinen ve sinemayı bir tür hareketli kartpostal gibi gören Lumiere'in tersine, çağdaşı ve bir bakıma rakibi olan Melies, çeşitli uzunluklarda ve düşünülebilecek her konuda film çekip bu sanatta bir devrim yaratmıştır.

1. Dünya Savaşı'ndan önce pek çok ülkede sinema eğlence düzeyinde kalmaktaydı. O sıralarda yaygınlaşmaya başlayan haber filmleri bile denize indirilen gemilerden, futbol maçlarından ve sosyete düğünlerinden söz ederek bu yolu seçmişlerdi.

Belgesel türün sanatsal yaratı olarak ortaya çıkıp kendini geniş kitlelere kabul ettirebilmesi için, bu türün ustalarının ortaya çıkması gerçekçi bir sanat değil de doğrudan doğruya gerçeğin kendisinin sanatını yaparak öykülü filme koşullandırılmış seyircinin karşısına çıkarması gerekiyordu.

Sinemada belgesel diye adlandırdığımız tür, sinema tarihinin belli bir döneminde belirgin bir yöntem olarak birden bire ortaya çıkmamış, tersine belli bir süreç içinde ve somut nedenlerden ötürü gelişerek doğmuştur. Bu nedenler, kısmen özenci çabalardan kısmen propaganda amacına hizmet etme isteminden kısmen de estetik kaygılardan oluşur. Ancak bütünüyle eğlendirmeyi ve para kazanmayı amaçlayan bir endüstriye başka amaçlar güden yeni bir olgunun sokulması da kolay değildir.

1. Dünya Savaşı, insanlarda kaçma isteminin yerini, içinde yaşadığımız dünyayı tanıma ve sorunlarına sahip çıkma isteminin almasına neden olmuştur. Çekicinin yeryüzünü gerçeğe en yakın bir biçimde kaydetme yeteneğinin bu istemle birleşmesi, belgesel sinemanın gelişmesinde önemli etmenlerden biridir. Gezi filmlerinden haber filmlerine, doğa araştırmalarından biyoloji ve mikro biyoloji çalışmalarına değin pek çok alanda bir takım işlevler yüklenen sinema, yalnızca bir öykü anlatma biçimi olmaktan kurtulmuştur.

Gene de ne kadar geniş kapsamlı olurlarsa olsunlar, bu çalışmalar sinemanın sanatsal gelişimine katkıda bulunmaktan uzaktılar. Gerçeklere herhangi bir yorumda ya da yaratıcı uygulamada bulunmaksızın, doğada olduğu gibi betimleyici bir biçimde görüntülemeyi amaçlamaktaydılar. Doğrudan doğruya doğal gereçlerden yararlanan dramatik bir çatı ve yaratıcı bir yorumdan uzak olan bu çalışmalar belgesel olarak nitelendirilmekteydi.

Öykülü sinema, sinema sanatı olarak kendi dilini ve olanaklarını ne kadar geliştirirse geliştirsin, temelde tiyatro ve yazından ödünç aldığı gereçlerle çalışagelmıştır. Sahnedeki oyuncuyla çekici aygıtı karşısındaki oyuncu arasında temelde çok büyük ayrılıklar yoktu. 1920'lerde sinemanın bu ödünç alınan gereçlerden kurtarılması kendi öz gereçlerinden, gerçeklerden yola çıkması gerektiği düşüncesi güç kazanmıştır. Sahne donanımı stüdyo donanımına, sahne oyunu stüdyo oyununa, tiyatro metni senaryoya dönüşmüştür. Bütün bunlara sinemacının sanatsal kaygıları da eklenince, sinema sanatında yeni bir aşama olarak niteleyebileceğimiz belgesel tür ortaya çıkmıştır.

Belgesel sinema 1920 yılında Robert Flaherty'nin "Nanook of the North/Kuzeyli Nanook"u ile başlamıştır. Bu ilk örneği Sovyetler Birliği'nde Dziga Vertov'un "Sinema-göz" deneyimleri (1923), Fransa'da Cavalcanti'nin "Rien que les heures/Yalnızca saatler"i (1926) Almanya'da Ruttmann'ın "Berlin"i (1927) ve İngiltere'de Grierson'un "Drifters/Balıkçı Tekneleri" (1929) filmi izlemiştir. Bu çalışmalar, belgesel sinemada egemen olan dört ayrı eğilimin de temsilcileri olarak alınabilirler¹.

¹ Bilgin Adalı, Belgesel Sinema, Hil Yay., İstanbul, 1986, s.19-24.

II. Belgesel Filmin Amacı, Tanımı ve Özellikleri

Belgesel film, öykülü filmde görülen tiyatro geleneğinden tümüyle uzak ve değişiklidir. Belgesel film yapımcısı her filmde toplumsal bir olaydan etkilenerek yola çıkarken izleme, görme ve duyma yolundan yararlanarak bu olayların gerçekliğini desteklemektedir.

Belgesel filmin oluşmasında gerekli olan iki önemli ögenin sanat ve belgenin gözleme dayanarak elde edilebileceğini söyleyen Wall Verton'a göre "belgesel için ilk önce yapılması gereken, bakmasını bilmek ya da dikkatle bakmak yani dinlemek, görmek ve hissetmektir. Belgesel, gerçek olay ve gözlemlerden oluşmaktadır. Gerçekliğin tabiatı hakkında temel belgesel yapım kurallarımız içerik değil, amaç etrafında toplanmalıdır. Belgesel sunmanın amacı daima gerçekleri değiştirecek bazı yeni inançlar olmalıdır. Üretip belgesel diye adlandırdığımızın bir kalıbı olması gerekiyor, duygusu ve zekası olmalı. Belgesel yapımının son temel kuralı da seyirciye mevcut gerçekleri varolan kültürel inançları tarafından oluşturulan beklentilerin çerçevesinde göstermektir."

Belgeselin amacı ve yapımındaki temeller konusunda, bu şekilde düşünen Wall Verton, belgeseli; gerçekleri, kişinin ilgisi olsun ya da olmasın ya da konu hakkında birşey bilsin ya da bilmesin, dikkatini çekmek ve evrensel bir dille araştırıp yeniden biçimlendirmek olarak tanımlamaktadır.

Sinemamanın ilk yıllarında alıcı, hareketliliği ve gerçeğe doğrudan bakabilme yeteneğiyle insanın kendi kendini keşfetmesine yarayan bir araçtı. Sonraları zamanı ve yeri kaydedebilme yeteneğiyle, gerçekleri değiştirebilmeyi ve kurgu yardımıyla birçok gerçeği bir araya toplayabilmeyi başardı.

Teknolojik gelişmelerden etkilenen sinema gerçeklerin film aracılığıyla gözlemlenmesinde de ayrımlar yarattı. Önceleri gerçekler üzerindeki çalışmalar elle tutulabilir, nesnel ve alıcıyla kaydedilebiliyormuş gibi sürerken, sonradan tümüyle insanın kafasında varolan öznel ve gözleme sırasında değişime uğrayan bir biçim aldı. Bu gelişmeler ışığında gerçek konusunda hem nesnel hem de öznel yaklaşımlar kabul edildi.

Belgesel film yapımcısına düşen önemli bir görev de, çağdaş sorunların olumlu gelişmelerde araç olarak kullanılmasını sağlamak amacıyla, gözlemleme yeteneğini alıcısıyla birleştirmektir. Böylece yapımcı, insanları sürekli değişime açık, başarıya ulaşmaya ve kendini keşfetmeye çalışan bir tutum içinde gösterme olanağını kullanmalıdır.

Özgür toplumlar, kendi gerçeklerini kendi inanç sistemlerinden yararlanarak yansıtırlar.

Belgesel filmin amacıysa, toplumun inançlarını oluşturacak gerçekleri görüntüleyip bunları topluma göstermektir.

Paul Rotha'ya göre belgesel filmlerin en önemli görevleri şunlardır;

- Halkı ve onun sorunlarını gözönüne sermek,
- Halkın bir bölümünü diğerine tanıtmak,
- Çağdaş toplumun bütün karşıt yanlarını kapsayan daha derin ve anlayışlı çözümler yapmak,
- Güçsüzlükleri araştırmak,
- Olayları bildirmek,
- Deneyleri dramatize etmek,
- Toplumun egemen sınıfı arasında daha geniş ve içten bir anlayış yaymak.

Belgesel filmcinin sonuç arayıcı olmayıp olayları bildirmek yoluyla sonuç çıkartılmasına yardım etmesi gerektiğini savunan Rotha, belgesel filmcinin çalışma alanını caddeler, okullar, fabrikalar, halkın iş yerleri ve yaşantıları olduğunu söyleyerek belgesel filmde öncelikle çağın sorunlarını ve gerçeklerini yansıtma gereğini ve geçmişi ancak çağdaş bir şeyi kanıtlamak amacıyla günümüze dek süregelen kanıtlardan yararlanmak için yaklaşılması gereğini vurgulamaktadır.

Toplumsal gerçeklerin belgesel film aracılığıyla yine topluma aktarılmasında önemli bir yer tutan belgesel film, olayların anında filme alınan görüntülerinin

bilgi vermek, konu ya da sorunlar üzerinde eleştiri ve yorum yapmak amacıyla belirli bir bakış açısı altında anlatıldığı, tasvir edildiği, hareketli resimler bütünüdür.

Yerleşik olarak kullanılan dokümanter, belge film ilk kez Fransızlar tarafından gezi filmi karşılığında kullanılmıştır. Daha sonra dramatik filmleri de kapsayarak zamanla bir çok farklı türü içine alan bu terim günümüzde tüm dünya dillerine yerleşmiştir.

Türk Dil Kurumu'nun sinema-televizyon terimleri sözlüğünde "belge niteliği taşıyan film ya da televizyon izlencesi"ne belgesel denildikten sonra gerçek yaşam olaylarının kendi çevresi ve oluş biçimi içinde ya da gerçeğe uygun bir biçimde sonradan yapılma, dekor ve yer içinde işlenen ve genellikle belirli bir amacı yansıtan film türüdür biçiminde tanımlanmıştır.

Gerecini ve konusunu doğrudan verili çevreden alıp, bu gereci ve konuyu kendi doğal çevresinde ya da benzeri bir çevrede işleyip nesnel bir tutumla yansıtan belgesel film özelliklerini şöyle sıralayabiliriz;

- Sinemacı kendi yaşadığı çağı ve toplumun önemli sorunlarını ilgili tüm bilgileri toplayarak ve yerinde araştırmalar yaparak inceler.
- Konu iyice kavrandıktan sonra bir taslak hazırlanır.
- Film, konunun geçtiği yerde veya benzer ortamda geçer.
- Belgesel film herhangi bir sorunu ve bunun altında yatan gerçeği yansıtmaya amacındadır.
- Bu gerçek yansıtılırken nesnel kalmaya çalışır.
- Nesnellik çabalarına karşın film, belgesel filmcinin anlayışı, dünya görüşü ve bilgisine göre biçimlenir.
- Belgesel filmci yansıtmak istediği gerçeği kuru bir belge halinde değil, onun aslını bozmadan ancak sinemanın olanaklarından yararlanarak ilgi çekici bir biçimde ortaya koyar ve etkili kılar.
- Görüntü ve açıklamaları herkes tarafından kolayca kavranabilir bir açıklık taşımalıdır.

-Diğer bir yöntemle belgesel filmci izleyiciyi belli bir yönde etkilemek amacıyla sorun karşısındaki kişisel tutumunu ve bunun nedenlerini açıklayabilir.

-Belgesel filmde genel amaç, sorunları ortaya koymak, çözüm yollarını araştırmak ve bulmak diye belirlenebilir.

Belgesel filmler konusunda çalışmalar yapan Richard Barsam da sinemayı fiction (düşsel) ve non-fiction (belgesel) olarak ayırdıktan sonra belgesel filmin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır;

-Yönetmen varolanı dramatize ederek, bunu yaratıcı bir anlatımla sunmaya çalışır.

-Süre genellikle otuz dakikadır.

-Gerçek ortamda çekilir.

-Dekor, kostüm, konuşmalar ve ses efektleri yoktur.

-Çoğunlukla o anda varolan acil bir sorun, gerilim veya olaydan yararlanarak çekilir.

-Film genelde sorunların çözümüne gider.

-Müzik, filmin sinemasal bütünlüğünün bir parçasıdır ve bu nedenle film için bestelenir.

-Doğal ses yazımlaması ağırlıktadır.

John Grierson'a göre ise belgesel filmin özellikleri şöyledir;

-Belgeseller toplumu gözlemlemede yararlanabileceği yeterli teknik gereçlerle donanmıştır. toplumun gerçeklik sesini duyar ve toplumun gerçeklik resmini görür.

-Belgesel toplum yaşayışının ve bununla ilgili bilgilerin seçici ve yaratıcı bir toplamı ve sunuşudur. Bu nedenle toplumun yaşamını sürdürmek için kullanılan bir sanat türüdür.

-Toplumun bireyleri ve onların davranışları, dış görünüşleri, iş yerleri ve eğlence yerleri toplum gerçekliği anlamının rehberleridirler.

-Toplum gerçekliğinden alınmış öyküler, sosyal sonuçları ve anlamsızlıkları en iyi komediden, operadan ya da başka dramdan daha etkili bir biçimde yansıtır.

-Belgesel iletişim aracı olarak bütün kişisel radyo ve televizyon istasyonlarınca seslendiği kitlenin yaşam düzeyini yükseltmek amacıyla kullanılmalıdır.

-Belgesel yapımcısı, özgür bir toplumun başlıca görevinin inanç siteminin hammaddesinden kendi gerçeğini yaratmak zorunluluğu taşıdığını inanır.

III. Biçim ve İçerik Açısından Belgesel Filmin Türleri

Bir çok açıdan değişik türlerde düzenleyebileceğimiz belgesel filmleri, içerik açısından sınıflandırmaya yöneldiğimizde haber belgeseli, gezi belgeseli, toplumsal belgesel, araştırma belgeseli, bilimsel belgesel, tarihi ve propaganda belgeseli, derleme belgeseli gibi türler karşımıza çıkmaktadır. Biçime baktığımızda ise, gerçek olayları konu alarak bunları nesnel bir yaklaşımla izleyicilere sunan klasik belgesel filmlerin yanında, dramatik belgesel ya da yarı belgesel adı altında tanınan bir ikinci türü görmekteyiz.

Klasik belgesellerdeki gibi gerçek verilere dayanarak tarihi ve güncel olayları uygulayan dramatik belgesel, konusunu öykülü filmde görüldüğü gibi işlediğinden, bu türdeki filmlerle benzer özellikler sergilemektedir. Ancak dramatik belgesellerde gerçek olayların yansıtılması ve bu belgesellerin çekiminin olayın geçtiği çevrede yapılması, bunları öykülü filmlerden ayırmaktadır.

a. Haber Belgeseli

Belgesel filmin önemli ve yaygın bir türü sayılan haber belgeselleri önceleri kalabalık olan çeşitli yerlerde, sinema salonlarında, kafeteryalarda haftada ya da on beş günde bir gibi sürelerle dünyadaki önemli olayların görüntülerini izleyicilere sunmak amacıyla kullanılmıştı.

Haber niteliğinde, izleyicinin ilgisini çekebilen , kolay anlaşılır, açıklamalı ve iyi kurgulanmış bu tür filmlerin çekim sırasında ortaya çıkan görüntü ve ses bozuklukları da pek önemsenmezdi.

Genel olarak haber belgesellerinin en önemli özelliği, nesnel bir tutumla olayların ve konuların ortaya konmasıdır.

Günlük olaylardan kaynaklanan kimi önemli konuları derinlemesine araştıran haber belgeseli, haberin ötesinde pek bir şey getirmez. Bütün belgesellerin yapımında önemli öge, araştırma, ikinci önemli öge ise konunun titizlikle ve geniş bir biçimde geleceğe yönelik varsayımlara da dikkat edilerek sunulmasıdır.

Haber belgeseli, yapımcısı çeşitli yönleriyle belirli bir olayı ele alırken, nesnel bir tutumla bakış açısını belirleyerek, gerçeği gözler önüne sermekle yükümlüdür.

Bu nitelikleri bünyesinde barındıran haber belgeselinin amacı, haber vermenin yanında, toplumu oluşturan bireyler arasındaki sosyal bağların güçlenmesi ve bozulan bağların yeniden kurulmasına yardım etmektir. Haber belgeselleri şu genel özellikleri taşımaktadır:

- Görüntüler haber niteliğindedir,
- İzleyicinin ilgisini çekebilecek biçimde, canlı kolay anlaşılır bir kurgu içermelidir,
- Haber filmleri gazetelerde görüldüğü gibi, günlük olayları yansıtmamanın yanı sıra, dergilerde olduğu gibi güncelliğini kaybetmemiş olayları konu ederek kendi arasında bölümlere ayrılabilir,
- Bir bildirişim ve kamuoyunu aydınlatıcı araç niteliğiyle, haber filmleri konuları nesnel bir biçimde ele alır.

Başka bir anlatımla, haber yayınlarının gerçekleştirdiği durumla ilgili karşıt görüşler ayrıntılı bir biçimde irdelenmelidir. Sonuçta olayla ilgili tüm görüşleri popüler olsa da olmasa da, ortaya koyma çabaları, haber belgeselinin baş ögesidir.

b. Gezi Belgeseli

Kimi zaman güncellik taşıyan bölgelerin ve genellikle dünya yüzündeki yerlerin tanıtımını yapan filmler, gezi belgeselleri olarak nitelendirilmektedirler.

Belgesel filmlerin önemli bir türü olan gezi belgeselinin başarıya ulaşması için, konunun derinlemesine işlenmesi, göstermek yerine ne olduğunu anlatmak ilkesini işlemesi gereklidir.

Görüntü, ses ve rengin önem kazandığı bu tür belgesel filmlerde, tanıtım sırasında konu edilen bölgenin belirgin özelliklerinin yansıtılması yoluyla o bölgeyle ilgili bilgi verilmelidir.

Haber filmlerinde olduğu gibi, gezi belgesellerinde de , doğal çevre gerçek ögedir ancak bunlarda dramatik yapı oluşturmaz.

Genellikle dünyanın bilinmeyen yerlerini tanıtan ve bu tanıtma sırasında, o bölgenin değişik özelliklerini konu alarak ele alan gezi filmleri, olayın geçtiği ya da tanıtımını yaptığı yerde yaşayan kimselerin de tanıklıklarından yararlanarak ve onların çeşitli görüşlerinin yansıtıldığı, görüşme, söyleşi ya da röportaj filmi niteliğiyle de yüklü olabilirler. Gezi filmlerinin genel özelliklerini şöyle belirleyebiliriz;

-Bu filmler, bilgi vermek, tanıtmak, olayları yansıtmak ya da öğretmek amaçlarıyla yapılırlar.

-Tanıtılacak ülkenin seçilen en belirgin özellikleri, gezi filmlerinde yansıtılır.

-Gezi filmlerinde konunun, tüm görüntü öğeleri kullanıldığı gibi gerektiğinde oyuncu da kullanılabilir.

-Bu tür filmlerde çevrenin yansıtılması, ses ve ağırlıkla renk önceliklidir.

c. Toplumsal Belgesel

Toplum yaşamı ve geleceğiyle ilgili sorunları tam bir sorumluluk bilinci içinde ortaya koyan bir belgesel film türüdür. Toplumsal belgeseller sorunları ortaya koymak için toplumsal davranışların, eylemlerin ardındaki gerçekleri yasal sınırlar içinde araştırarak, bu araştırmanın her aşamasını belgeleyip sergilemeye çalışırlar.

Toplumsal belgeseller, yüzeysel tepkilerle ve insanların iletişiminin düşsel ölçütleriyle de ilgilidir. Ancak bu belgeseller toplumsal hareket görüntüsünün ardındaki gerçeklere girmeli ve bu giriş, toplumsal belgeselin özelliği olan bakış açısından kaynaklanmalıdır.

Belgesel filmler toplumsal birer varlık olan insanlar tarafından yaratıldığı için doğal olarak insanın toplumsal yönünü vurgulayan toplumsal belgesel filmler de toplumun gelişmesi, ileriye götürülmesi ve toplumu oluşturan bireyleri de mutlu edebilmesi için kullanılacak araçların en önemlilerinden biridir.

d. Araştırma Belgeseli

Araştırmanın konusunu, araştırmacının ilgilendiği konuyu film aracılığıyla açık seçik bir yaklaşımla sergilemeye çalıştığı, sanatsal yönü önem taşımayan yalın ve dolaysız bir belgesel türüdür.

Bu belgesel film türünün en önde gelen özellikleri, kurgunun kullanılması, renkli çekimin önem kazanması, yavaşlatılmış ve hızlandırılmış devinimlerin kullanılması ve alıcıyla elde edilecek görüntünün anlaşılır olmasıdır.

Toplumsal devinim hayallerinin ardındaki gerçeklere ışık tutan araştırma belgeselleri, belli bir örgütün, bir grubun, bir kesimin bir gerçeği ayrı bir yapıda sunması kuşkusundan da yola çıkarak, bu kuşkuları kanıtlamaya çalışabilir.

Belgesel filmin sanat değeri taşımayan bu türünün yapımındaki iki önemli noktayı aşağıda görüldüğü gibi belirleyebiliriz;

-Araştırma belgesellerinde görüntünün anlaşılır olması için alıcının araştırmayı en iyi biçimde yansıtacak bir noktaya ya da uzama yerleştirilmesi gerekmektedir.

-Araştırma belgesellerinin kiminde konuyu ayrıntılarıyla saptamak, kaydetmek amacıyla mikroskop, teleskop, röntgen ve diğer teknik araç-gereç alıcıyla birlikte kullanılır.

Açık ve kısa oluşlarıyla önemli özellikler taşıyan araştırma belgeselleri, izleyiciye bulguların ve öğrenme ortamını sağlamayı amaçlarlar. Konunun ele alınış biçimiyle eğlendirici öğelerin de kullanımına yatkın olan bu tür belgeseller, önce konuyu tanıtır kavramları tanımladıktan sonra sırayla tüm yeni bilgileri işleyerek bunları ortaya koyarlar.

e. Bilimsel Belgeseller

Genellikle bilimsel araştırma ve bulguların sonuçlarını önceden tasarlanmış bir biçimde örneklendirerek anlaşılması kolay durumda ortaya koyan bir belgesel film türüdür.

Kurgu ve kurgu yardımıyla açıklamanın önem kazanması, istenildiğinde çizgi ve canlandırmanın da kullanılması ve bazılarının sanat niteliği taşıması gibi özellikleri bulunan bilimsel belgeseller, zaman zaman da eğitici ve öğretici nitelikleri kendilerinde taşırlar.

Açıklık ve bilgilendirme niteliklerini yüklenen bu tür belgesellerde, belgeselcinin öğrenme ortamı yaratmak gibi bir sorumluluğu vardır.

Araştırma filminden daha geniş bir izleyici topluluğuna seslenen bilimsel belgeseller, zaman zaman bir ders ve bilgi konusunda öğretim amacıyla bir araç özelliğiyle hazırlanarak ve eğitim ilkelerine de uyularak gerçekleştirilir.

Okul içi ve okul dışı öğretime yardımcı ders gereci işlevi de gördürülen ve bundan ötürü öğretici film adı altında da bilinen bu tür filmler;

-Eğitimin ilkelerine uyularak yaş ve bilgi düzeyi önceden belirlenen ve bilinen izleyiciye uygun bir biçimde hazırlanır.

-Araştırma f ilmlerinin bir çok özelliklerini kendinde taşır.

-İzleyicinin ilgisini çekmesi ve dikkatini canlı tutması gerekir.

-Açıklamalar, görüntüler kadar önemlidir.

f. Tarih Belgeseli

Tarih belgeselinde, tarih içindeki gerçeklerin doğruluğu ve anlamı önem kazanmaktadır. Tarih filmlerinin amacı, tarihi gerçekleri doğruya uygun bir biçimde yansıtarak değişik toplumların dününü aydınlatarak bugün ve gelecek için alınması gereken kimi önlemlerle ilgili bir takım sonuçlar çıkarmaktadır.

g. Propaganda Belgeseli

İkinci dünya savaşı ile büyük bir patlama yapan propaganda belgesel filmleri, önceleri eğitim amacıyla kullanılırken, daha sonraları içine hile ve saptırmanın katılmasıyla belgesel niteliğini kaybederek yozlaşmıştır. Özellikle televizyon alıcısı ve teypleriyle istendiğinde gerçeği değiştirme yoluna gidilebildiği için, bu tür filmler aracılığıyla değişik hileler kullanılarak oluşturulmaya çalışılan gerçek dışı gerçekler zamanla değerini yitirmiştir.

Birey ya da toplulukların belli bir görüş ya da amaç doğrultusunda etkilenecekleri biçimde bilgilendirilmesi olarak niteleyebileceğimiz propaganda, zamanla belgesel sinemanın temel amaçlarından biri olmuştur.

İkinci dünya savaşıyla birlikte o zamana kadar görülmeyen bir biçimde yaygınlaşan belgesel filmler genellikle;

-Silahlı kuvvetler hakkında eğitici ve moral verici filmler yapmayı,

-Halkın moralini pekiştirmeyi ve savaşın ilerlemesi konusunda onları bilgilendirmeyi,

-Hedeflere ulaşmak için bir kesimi cesaretlendirmeyi ve diğerlerinin de çabalarını haber vermeyi hedeflerler.

h. Derleme Belgesel

Önceden yaşanmış olaylarla ilgili elde bulunan belge ve filmlerin kurgu yardımıyla yeniden düzenlenerek değişik bir anlayış içinde sunulmasıyla ortaya çıkan bir belgesel film türüdür.

Önceden çekilmiş belge filmlerinin ve kurgunun önem kazandığı derleme belgesellerinde konu sorunları izleyicilere kendi anlayışıyla iletmek amacıyla ortaya çıkar.

Derleme belgesellerinin önemli özelliklerini şöyle sıralayabiliriz;

-Belgeselci, işlemek istediği konu, sorun veya olayla ilgili daha önce çevrilmiş belgesel türdeki filmleri araştırıp, inceleyip ayırmak ve seçtiği parçaları yeni bir bütün oluşturmak üzere bir araya getirir.

-Çalışma alanı sınırlı olup, belgeselci ancak daha önce ortaya çıkmış gereçleri ve malzemeleri yeni bir anlayışla kullanarak, istedikleri izleyiciye anlatmak zorundadır.

-Belgeselci bu gereçleri istediğini anlatmak amacıyla kullanmak için kurgunun tüm olanaklarından yararlanır².

---

² Simten Gündeş, Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye Yansıması, Der Yay., İstanbul, 1991, s. 17-38.

Bölüm 2

1. Arkeoloji Nedir?

Arkeoloji kavramının sözlük anlamı, eski medeniyetlerin anıtlara ve eşya kalıntılarına dayanılarak incelenmesidir. Bu kalıntıların sanat eseri olması şart değildir.³

Adı arkhaios (eski) ve logos (bilim) sözcüklerinden türetilmiş olan arkeoloji bilimi, genel bir deyişle geçmişteki insan emeğini tanıtmaya çalışır. Onu “eskinin ilmi” olarak da tanımlamak olasıdır. Günümüzde ise arkeoloji denince, çoğu kez akla, eşsiz defileler, çil çil altınlar, eski hükümdarların zengin armağanlarla dolu mezarları ya da Mısır firavunlarının altından lahitleri gelmektedir. Oysa bunlar ya bilinçsiz kişilerin ya da defnecilerin fantazilerinden başka bir şey değildir. Doğal olarak arkeolojinin ilgi alanı bu çarpıcı konuları da kapsamak üzere bunlar bütünü ancak çok küçük bir parçasını oluşturmaktadırlar.

Arkeoloji, şans ve hayal gücüyle ilişkisi olmayan gerçek bir bilim dalıdır. Tüm bilimler gibi o da, insan merakının ürünüdür. Belirli sonuçları yakalamak için belirli yöntemler kullanır. Bu bilimin amacı, müzeleri güzel ve değerli eserlerle doldurmak ya da turistlerin ilgisini çekecek görkemli kentler kazmak değil, geçmiş uygarlıkların sorunları üzerine eğilerek insan oğlunun karanlık geçmişini öğrenmeye çalışmaktır.

Arkeoloji bilimi, tarihi sağlam temellere oturtmak üzere ortaya çıkmış, insan oğlunun eski çağlarda oluşturduğu maddesel kültür kalıntılarını inceleyerek geçmişimizi aydınlatmayı amaç edinmiş bir bilim dalıdır. Örneğin insanlık tarihinin milyonlarca yıl devam etmiş yazısız dönemleri ancak bu bilimin sağladığı veriler sayesinde öğrenilebilir. Protohistorik ve historik çağların karanlık kalmış noktaları da onun yardımıyla aydınlatılabilir. Bu nedenle, arkeoloji tarihle kopmaz bir bağ ve sürekli bir işbirliği içindedir. Ancak tarih çerçevesi içinde ele alındığı zaman değer kazanır. Aksi takdirde amaçsız bir bilim haline dönüşebilir.

---

³ Meydan Larousse, Cilt 1,

Arkeoloji, insanların yaşamları ve kültürel yapıları konusunda temel göstergeler oldukları gerçeğinden yola çıkarak eski dönemlerden kalma her türlü maddesel kültür kalıntısını toplar, sınıflar yani kataloglar; bulunuş, durum ve koşullarını da göz önünde tutarak sonuçlara varır. bu yüzden arkeoloji öncelikle bir tanımlama ilmidir; eski uygarlık kalıntılarını gruplar ve betimler.⁴

II. Arkeolojik Belgesel Film Nedir?

Gerek yerli, gerek yabancı olsun belgesel filmlerle ilgili kaynaklarda belgesellerin türlerinden sözedilirken, biçim ve içerik açısından belgesel filmler, haber belgeseli, gezi belgeseli, toplumsal belgesel, araştırma belgeseli, bilimsel belgesel, tarih belgeseli, propaganda ve derleme belgeselleri olarak türlere ayrılıyor. Ancak, “arkeolojik belgesel” diye ayrı bir sınıflandırılmaya gidilmiyor. Kuşkusuz ki, arkeolojik belgeselleri, yukarıda saydığımız bu türlerin bir veya birkaçının içine sokmak da olası. Buna karşın Avrupa’da 80’li yılların sonunda başlayan ve 90’lı yıllarda giderek çoğalan “arkeolojik belgesel film festivalleri” adı altında gerçekleştirilen birçok etkinlik yapılmaktadır. Bu da gösteriyor ki, her ne kadar konuyla ilgili kitaplarda böyle bir ayırımı gidilmiyorsa da, arkeolojik belgesel filmleri diye ayrı bir belgesel türünden sözedebiliriz. Arkeolojik belgesel filmleri bize göre kuşkusuz ki konusunu arkeoloji biliminden alan ve her belgeselde bulunması gereken başlıca nitelikler olan nesnellik, doğruluk, gerçeklik ve estetiği içinde barındıran ayrı bir tür belgeseldir diyebiliriz. Fakat bize göre arkeolojik belgeselleri sanat tarihi veya tarih belgeselleri ile karıştırmamak gerekir. Arkeolojik bir belgesel çekmek, diğer türlerle karşılaştıracak olursak, belki de en zor olanıdır diyebiliriz. Çünkü böyle bir belgeselde çoğu kişilerin, taş-toprak diye nitelendirdiği durağan, konuşmayan, cansız, arkeolojik malzemeler vardır elimizde. Böyle özel bir ilgi isteyen bir konuyu, izleyiciyi sıkımadan aynı zamanda hem bilgilendirip hem de estetik açıdan zevk verebilmek kuşkusuz ki çok daha zor olsa gerek.

---

⁴ Veli Sevin, Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yay., İstanbul, 1995. s. 11-13.

Bölüm 3

Uluslararası Arkeolojik Film Festivalleri

Arkeoloji filmleri festivalleri konunun uzmanlarına teknik belgesel değerlendirmeleri ve bu alandaki gelişmeleri aktararak şimdiye kadar yapılan araştırmaları sunmayı, genel izleyiciyi de arkeoloji dünyasını görsel yönden etkileyici belgesellerle daha yakından tanıtmayı amaçlamaktadırlar. Arkeoloji belgeselleri Avrupa'da olgunlaşmış ve meyvalarını ağırlıklı olarak İtalya ve Fransa'da vermiştir. Bilimsel nitelikteki çalışmaları tanıtmak açısından arkeoloji filmleri festivali çok iyi bir fırsat olsa da bu filmler sinema salonları ve öğrenim kurumlarında gösterilmediği için geniş bir izleyici kitlesine ulaşamıyor. Bilimsel bir belge ile izleyiciye sunulan popüler bir anlatım düzeyi arasında kalan arkeoloji belgesellerinin çoğu ya seyirci ile kurduğu iletişimin hızı açısından ya da görsel yönden yetersiz kalıyor⁵.

En eski arkeoloji belgesel filmi olan Icronos (1988) dışında aşağıda görüleceği gibi hemen tüm arkeolojik film festivalleri 90'lı yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Bunu da arkeolojik belgesel filmleri alanında yeni yeni bir kıpırdanma ve bu alana bir ilginin doğduğunun göstergesi sayıyoruz. Bir başka üzerinde durulması gereken nokta ise Türkiye'nin bu festivallere katılımının çok az olduğu ancak yabancı arkeolojik belgesel filmleri'nin çoğunun konusu'nun Anadolu topraklarında geçtiğidir.

Fransa:

I. Icronos Uluslararası Arkeolojik Film Festivali

1988 yılından beri her iki yılda bir Ekim ayında Fransa'nın Bordeaux şehrinde yapılıyor.

---

⁵ I. Uluslararası İstanbul Arkeoloji Filmleri Festivali Kitapçığı, s. 12.

1. Festival: (1988, 24-30 Ekim) Toplam 24 filmin gösterildiği en eski arkeolojik belgesel film festivali olan Icronos festivalinde 18 Fransız filmi, 3 Kanada, 1 İsrail, 1 Kıbrıs ve bir de Danimarka filmi gösterilmiştir⁶.

2. Festival: (1990, 15-21 Ekim) Toplam 37 filmin gösterildiği ikinci festivalde, 20 Fransız, 7 Meksika, 2 ABD, 1 Macar, 1 İtalyan, 1 İngiliz, 1 Danimarka ve iki tane de Belçika ve Alman filmi gösterilmiştir⁷.

3. Festival: (1992, 26-31 Ekim) Değişik ülkelerden toplam 64 filmin gösterime sunulduğu üçüncü festivalde ise, 35 Fransız, 10 Belçika, 4 İtalyan ve Alman, 3 İngiliz ve birer İspanyol, Yunan, Türk, İsveç, İsviçre, Çek, Danimarka ve İrlanda filmleri gösterilmiştir⁸.

4. Festival: (1994, 24-29 Ekim) Toplam 46 filmin gösterildiği bu festivalde de 13 Fransız, 11 Yunan, 10 Alman, 5 Belçika, 2 ABD ve Meksika ve birer İspanyol, İtalyan, İngiliz filmleri gösterilmiştir⁹.

5. Festival: (1996, 21-26 Ekim) 52 filmin gösterildiği bu festivalde 25 Fransız, 10 Türk (1989 yapımı olan Sabahattin Eyüboğlu-Aziz Albek tarafından yönetilen eski Antalya'nın suları isimli belgesel film, festival kataloğunda Yunan filmi olarak geçiyor.), 8 İtalyan, 4 Alman, 2 İsviçre ve birer Belçika, İspanyol ve Bulgar filmi gösterilmiştir¹⁰.

II. Amiens Arkeoloji Filmleri Festivali

Bu festival, Fransa'nın Amiens şehrinde 1990'dan beri her iki senede bir Ocak ayında yapılıyor. Elimiz'deki dokümanlar da bu festival'e katılan ülkeler belirtilmemiştir.

---

⁶ Festival International Du Film Archeologique Icronos Bordeaux Kitapçığı.

⁷ a.g.e.

⁸ a.g.e.

⁹ a.g.e.

¹⁰ a.g.e.

1. Festival: (24-27 Ocak 1990) Çeşitli ülkelerden toplam 28 film gösterilmiştir.
2. Festival: (22-25 Ocak 1992)
3. Festival: (27-29 Ocak 1994)
4. Festival: (25-27 Ocak 1996)¹¹

III. Cınarchea Uluslararası Arkeoloji Filmleri Festivali:

Bu festival iki senede bir Nisan ayında Almanya'da yapılıyor.

1. Festival: (20-23 Nisan 1994) Toplam 52 filmin gösterime sunulduğu bu festivalde, 32 Alman, 7 Fransız, 3 Avusturya ve İtalyan, iki Belçika ve Danimarka ve birer tane de, İsveç, İsviçre ve Meksika filmi gösterilmiştir¹².
2. Festival: (24-28 Nisan 1996) 55 filmin gösterildiği bu festivalde de 21 Alman, 6 ABD (Biri Şili ile ortak yapım), 8 İtalyan, 5 Belçika, 3 Fransız, 2 İsveç ve birer tane de İngiliz, Avusturya, Danimarka, İzlanda, İsviçre, Rus ve Yunan filmi gösterilmiştir¹³.

IV. Akdeniz Derinlikleri Uluslararası Arkeolojik Filmler Buluşması

Her iki yılda bir haziran ayında Yunanistan'da yapılmaktadır.

1. Festival (30 Mayıs-1 Haziran 1996) Toplam 23 filmin gösterildiği birinci festivalde 8 Yunan, 5 İtalyan, 3 Fransız, 2 Alman ve birer tane de İsrail, Bulgaristan, Mısır ve İspanya'dan filmler gösterilmiştir¹⁴.

---

¹¹ Festival Du Film D'Archeologie Amiens Kitapçığı

¹² Internationales Archaologie Film Festival Kiel Cınarchea Kitapçığı

¹³ a.g.c.

¹⁴ Akdeniz Derinlikleri Festivali Kitapçığı

V. 1. Uluslararası İstanbul Arkeoloji Filmleri Festivali

İtalyan Kültür Merkezi'nin katkılarıyla 20-24 Ocak 1998 tarihin de gerçekleşen bu festival de toplam 31 film gösterilmiştir. Festival'e İtalya 14, Almanya ve Türkiye beşer, Yunanistan 3, Fransa 2, İsviçre ve İngiltere ise birer filmle katılmışlardır¹⁵.

VI. Brüksel Uluslararası Sanat ve Arkeoloji Filmleri Festivali

Her iki yılda bir kasım ayında Belçika'nın Brüksel şehrinde gerçekleştirilmektedir.

VII. Rassegna Uluslararası Arkeoloji Filmleri Festivali

İtalya'nın Forli şehrinde her yıl mayıs ayında yapılıyor.

VIII. Roverotto Uluslararası Arkeoloji Filmleri Festivali

Her iki yılda bir İtalya'da eylül ayında yapılıyor.

---

¹⁵ 1. Uluslararası İstanbul Arkeoloji Filmleri Kitapçığı

Bölüm 4

I. Belli Başlı Türk Arkeolojik Belgesel Filmlerinin Tarihçesi

Bir Şehrin Hikayesi/İlhan Arakon (1954): Türk sinema tarihinde sanatsal yönü ağır basan gerçek anlamda bir belgesel filmle ancak 1954 yılında karşılaşabiliyoruz. Derli toplu, üstelik renkli bir çalışma olan bu film Bizans'tan bu yana İstanbul'un tarihini özetliyor, bu büyük kentin çeşitli yönlerini yansıtıyor.

Ali İpar'ın Ipar International ortaklığı adına çevirdiği Bir Şehrin Hikayesi aynı yıl Türk Film Dostları Derneği'nin ödülünü kazanmıştır ve Berlin Uluslararası Film Festivaline de katılmıştır.

Hitit Güneşi/Sabahattin Eyüboğlu-Mazhar Şevket İpşiroğlu (1956): 1956 yılı, Türk sineması için özel bir önem taşımaktadır. İlk kez bir kurum düzenli sayılabilecek belgesel film çalışmalarına başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden bir grup bilim adamı, İstanbul Üniversitesi Film Merkezi adı altında ilk çağlardan günümüze Anadolu Uygarlıkları'nı ele alıp tanıtmak üzere bir belgesel film yapmaya karar vermişlerdir. Bu bölümün amacı, sinema diliyle yurt ve dünya seyircilerine bir çeşit Anadolu destanı sunmaktır. Filmler bir tarih sırasına göre değil, olanaklara göre yapıldığı için, heniüz birbirini tamamlayıcı durumda değildiler. Fakat herbiri Anadolu tarihinin belli dönemlerine ve sanat değerlerine ışık tutmaya çalışmaktaydı.

İstanbul Üniversitesi Film Merkezi, 1956 yılında başlattığı çalışmalarında ilk olarak Hitit Güneşi adı altında, Anadolu'daki Hitit Uygarlığı'nı ele alır. Film, Hitit Uygarlığı'nı değişik yönleriyle sergiler. Anadolu yaşamında güneş kurslarının yeri ve önemini anlatır.

“Ben Asi Tavandas, gök tanrı ve Adana ovasının kralıyım. Ülkemin sınırlarını güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar uzattım.” diye seslenen Asi Tavandas'ın sesini binlerce yıl öteden günümüze getiren bu film, katıldığı

1956 Berlin Film Festivali'nin belgesel film dalında ikinci olarak gümüş ayı ödülünü kazanır. Bu, bir Türk filminin uluslararası bir şenlikte kazandığı ilk ödüldür. Siyah-beyaz çekilen ve 28 dakika olan filmin müziğini A. Bang ve E. Buri yapmıştır. Film, Boğazköy, Karatepe ve geç Hitit döneminden bahsetmektedir. Adı Hitit Güneşi olmasına karşın, güneş kurslarından yalnızca filmin en başında kısaca sözedilmektedir. Bizce film, bilimsel ve tarihi açıdan yetersizdir.

Karanlık Renkler/Eyüboğlu-İpşiroğlu (1959): Bu iki bilim adamı, hiçbir zaman günışığı görmemiş ve kandil ışığında yapılmış bir dizi dinsel resmin filmini yapmıştır. Göreme'nin donmuş yanardağ köpüğünden oluşmuş, kayalıkların oyulmasıyla meydana getirilmiş kiliselerdeki, Bizans'ın kilise resimleri geleneğine uymakla birlikte çok naif özellikler de taşıyan duvar resimlerini görüntülemişlerdir.

Anadolu'da Roma Mozaikleri/Eyüboğlu-İpşiroğlu (1959): Bu filmde Antakya'da M.S. 2. ve 4. yy.'lardan kalma mozaikler tanıtılır. Renkli olarak çekilen bu filmde, parlak ve canlı renkleriyle Akdeniz yansıtılır. Dionisos, Kibele, Orfeus ve denizlerin güçlü tanrısı Kronos'un oğlu Poseidon, bu filmde ele alınmıştır.

Nehir ve Uygarlık (Büyük Menderes Vadisi)/Metin Erksan (1959): 1960 öncesinde bu iki bilim adamının yanısıra, Metin Erksan'ın da belgesel film yapımına yöneldiğini görüyoruz. Erksan'ın ikinci belgesel filmi olan Nehir ve Uygarlık filminde, Eyüboğlu-İpşiroğlu ikilisinin çalışmalarına benzer bir yöntemle Ege'deki eski uygarlıkları ele aldığını görüyoruz. Ancak bu dönemde çekilen öteki filmlerin sınırlı da olsa belli bir seyirci kesimine ulaşabilmesine karşılık, işletmecilerin belgesel filmlere gösterdikleri ilgisizlik yüzünden, Metin Erksan'ın bu filmi seyirci önüne çıkamaz.

Anadolu Yollarında/Eyüboğlu-İpşiroğlu (1960): Bu film, Eyüboğlu-İpşiroğlu ikilisinin İstanbul Üniversitesi Film Merkezi adına yaptıkları son ortak çalışmadır. Filmde eski Anadolu Uygarlıklarının kalıntılarıyla bugünkü Anadolu yaşayışı arasındaki benzerlikler ortaya konmaya çalışılır ve genel anlamda Anadolu'dan sözedilir. 1960'ta tamamlanan bu filminden sonra, İstanbul Üniversitesi Film Merkezi, üç yıl süreyle çalışmalarını durdurmuştur.

Göreme/Pierro Biro (1963): 1960 sonrasında, belgesel film konusuna el atan ve sürekli çalışmalar yapan ilk kuruluş Eczacıbaşı kuruluşları olmuştur. Eczacıbaşı kuruluşlarının belgesel film çalışmaları bir süre düzenli olarak yürütülmüştür. Göreme de, tarihi ve turistik yönleriyle Anadolu'nun anlatıldığı bu filmlerden biri oldu. Ancak bu filmin Türk filmi olup olmadığı tartışma götürür.

Aktamar/Mazhar Şevket İpşiroğlu-Adnan Benk (1963): 1960'tan sonra üç yıl süreyle belgesel film çalışmalarını durduran İstanbul Üniversitesi Film Merkezi, 1963'te 10. yy.'dan kalma bir tapınağı konu alan Aktamar'ı gerçekleştirir. Van Gölü'nün ortasındaki ıssız bir adada yer alan Aktamar tapınağının süslemelerinden karmaşık bir kültürün ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Adem ile Havva'dan Orta Asya'ya, İbrahim ve İshak'ın öyküsüne kadar değişik kültürleri anlatır. Annesinin kucağında oturan çocuk İsa'dan, Türk muhafızlarının üzüm sunduğu Abbasi halifesine kadar bir dinler tarihi ele alınır.

Nemrut Tanrıları/Sabahattin Eyüboğlu-Aziz Albek (1964): Bu filmin konusunu, Kommagene kralı Antiochos'un kendisi için yağma taşlarla yaptırdığı mezar ve açık hava tapınağındaki kimi gizleri bugün bile çözülememiş büyük tanrı heykelleri oluşturur. Bu filmde de tarih bilgisi yetersiz olup hedef kitlede bir belirsizlik söz konusudur.

Ben Asi Tavandas/Adnan Benk (1965): İstanbul Üniversitesi Film Merkezi adına çekilen bu filmde, Karatepe açık hava müzesinde yer alan Aslantaş Kalesi kalıntıları ele alınmaktadır. Adana ovası hükümdarı Asi Tavandas'ın M.Ö. 8. ya da 7. yy.'da yaptırmış olduğu sanılan kalede Hititçe ve Fenikece yazılmış yazılar bulunmuştur. Film, Anadolu'nun çok eski çağlarına yapılmış bir gezintidir. Özgün müziği de Adnan Benk tarafından bestelenmiş olan bu film, 1965'te İtalya'da Padua Üniversitesi'nin düzenlediği 10. Uluslararası Film Şenliği'nde "eski bir sanat eserinin özgün ve çağdaş yorumlanmasında yeni bir araştırma" olarak değerlendirilir ve sanat filmleri dalında ikincilik ödülü kazanır.

Filmin kazanmış olduğu bu ikincilik ödülünün, Türk belgesel sinemasında özel bir önemi vardır. Daha önce Berlin'de ikincilik ödülü alan Hitit Güneşi,

Türk yönetmenlerce, ancak Avusturyalı iki görüntü yönetmeni tarafından gerçekleştirilmişti. Ödül kazanan ikinci film olan Renk Duvarları'nın ise, hem yönetmeni hem de görüntü yönetmeni Fransız'dır. Oysa Ben Asi Tavandas, yönetmeninden konuşmacısına kadar (Görüntü yönetmeni Aziz Albek, Konuşan Tahsin Yücel) Türklerden oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu başarılı çalışma ve kazandığı ödül de, belgesel sinema alanında beklenen olumlu etkiyi yapamamıştır. Tam tersine sonraki yıllarda "Alain Resnais"vari bir biçimciliğin işe karıştığı kuru sıkı bir dinamik etki yapan bir yapıt olarak değerlendirilir.

Eski Antalya'nın Suları/Eyüboğlu-Albek (1969): İstanbul Üniversitesi Film Merkezi'nin Anadolu Uygarlığı'nın çeşitli dönemlerini ele alan film çalışmaları, yakın tarihlere kadar sürdürülmüştür. Bu film de, Antalya çevresindeki su kaynaklarından yola çıkarak yörenin tarihinden sözeder.

Ana Tanrıça/Eyüboğlu-Albek (1969): Anadolu'da ilk izlerine 8-9 bin yıl önce rastladığımız bir ucu Artemis ve bir ucu Meryem Ana'ya kadar uzanan ana tanrıça kültü ele alınır.

Eyüboğlu-Albek'in 1969 tarihli çalışmasından sonra Türk arkeolojik belgesel filmleri kapsamında Süha Arın'ın 1974 yapımı Hattiler'den Hititler'e adlı ilk arkeolojik belgesel filmi yapılmıştır. Fakat tezimizin ana eksenini, Süha Arın'ın arkeolojik belgesel filmleri olduğu için yönetmenin bu tür filmleri ayrı bir bölümde ele alınmıştır. Dolayısıyla yapılan bu listenin kronolojik sıralamasında 1969 yapımı Ana Tanrıça filminden 1982 yapımı Kapadokya filmine geçilmiştir.

Kapadokya/Güner Sarioğlu (1982): Güner Sarioğlu, TRT televizyonunun ilk yönetmenlerindedir. İlk olarak 1976 yılında gerçekleştirdiği Ladik 76 ile belgesel film yapımına başlar. 1982'de Kapadokya filmi ile tarihe yönelir. Sarioğlu, Kapadokya gibi zengin bir hazineden ustaca yararlanır ve ortaya özenli bir film çıkar.

Tarih Boyunca Anadolu/Nesli Çölgeçen (1981-83): Türk sinemasının genç kuşak yönetmenlerinden biri olan Nesli Çölgeçen, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın Yayın Yüksek Okulu mezunu olup, gördüğü eğitim sinema ağırlıklıdır. İlk çalışması “Çatı”da (1980) Ankara özelinden hareketle Türkiye’deki konut sorununu ele alır. Bu ilk çalışmasının ardından Çiçek Film (Arif Keskiner) için “Tarih Boyunca Anadolu” dizisinin sekiz bölümünü çeker. İstanbul Üniversitesi’nin filmleri gibi, Anadolu Uygarlığı’nı bir bütün olarak ele almayı hedefleyen bu dizi, daha çok Türkiye dışında bir izleyici kitlesi gözönüne alınarak gerçekleştirilmiştir. Filmler evrensel tv ölçülerine göre çekilmiş olup ayrıca kendi konularını ilgilendiren fakülte ve akademilerde ders aracı olma niteliği de göz önünde tutulmuştur. Bu dizi içinde “Anadolu Şafağı’nda”, “Sonsuz Barış”, “Savaşın Toprağı”, “Altın Çağ”, “Özgürlük Kıyıları”, “Anadolu’da Buluşma”, “Mozaik” ve “Sultanahmet Meydanı” başlıklı filmleri çeken Çölgeçen, bu filmlerle Anadolu tarihini başlangıcından günümüze kadar yansıtmayı amaçlamıştır¹⁶.

1. Anadolu Şafağı’nda (18dk.57sn.): Film, bir zeytin dalı görüntüsü ile başlar ve zeytin dalının ağzından filmin öyküsünü izlemeye başlarız. Önce Toroslar’daki Karain Mağarası’nı, daha sonra yerleşik düzene geçilen en eski yerleşim bölgesi olan Çatalhöyük’ü (m.ö. 8 bin) görürüz. Kerpiç ev yapım tekniğini ve yeni taş devri kültürünün doruk noktasını burada görürüz.Çatalhöyük evlerinin girişleri damlardan olup, duvarlarında çoğu av sahnelerini betimleyen resimler vardır. Daha sonra Burdur’daki Kuruçay Höyük’e ve Hacılar Höyük’e geçilir. Hacılar’da Anadolu’nun en ilginç seramik örneklerini görürüz. Ana tanrıça figürinleri ve küp mezarlar görürüz. Tarım ve hayvancılık da burada oldukça gelişmiştir. Daha sonra sırasıyla Likya, Panfilya, Karya, Urartu ve Frigya medeniyetlerine değinilir.

2. Sonsuz Barış (17dk.13sn.): Bu bölüm de yine zeytin dalı örüntüsüyle başlar. Ardından savaş sahnesini betimleyen kabartmalarla Hititler’den bahsedilir. Bir Hint-Avrupa kavmi olan Hititler, Orta Anadolu topraklarında yaşamışlardır ve başkentleri Hattuşaş’tır. Hititler’in olağanüstü gelişmiş bir savunma teknikleri vardır ve bu teknik, onlardan sonraki kavimlere de örnek olmuşlardır. Hititler’den sonra filmde Hattitler’den söz edilir. Hattitler, Hitit Uygarlığı’nın öncüleri ve kurucularıdır. Daha sonra Ege’deki Milet kenti anlatılır. Miletos, Anadolu’nun en önemli bilim ve ticaret merkezlerinden

¹⁶ Bilgin Adalı, a.g.e., ss. 104-123.

biridir. Daha sonra Kaneş'in ticaret merkezi olan Kültepe'den sözedilir. Burası doğu ile batı arasındaki kültürel, sosyal, ticari merkezdi ve Asurlular ile ticaret yapıyorlardı. Sonra yine Hititler'e dönülür. Hititler'in hiyeroglif yazısı günümüze ulaşan en önemli belgelerdendir. Bu yazıtlardan Hititler hakkında birçok bilgi edinmekteyiz. Hititler teokratik bir yapıya ve yönetime sahiptiler. Bin tanrı içinde tanrıça Kibele'nin yeri ayrı ve çok önemliydi. Hititler seramik sanatında da çok ileriydiler. Tüm dünyada demir ilk kez Hitit ülkesinde işlenmiştir. Yetmiş yıl barış içinde yaşadıkdan sonra imparatorluk m.ö. 1200'lerde göçlerle yıkıldı. Ayrıca filmde Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra ortaya çıkan Aslantepe, Karatepe gibi geç Hitit devletlerinden de bahsedilir. Kargamış ise İonya ve Yunanistan heykelticilik geleneğinin öncülüğünü yapan bir merkezdir.

3. Savaşın Toprağı (12dk.52sn.): Bu bölümde de Van'da yaşamış olan ve başkentleri Tuşpa olan Urartu Medeniyeti anlatılır. Urartular'da at çok önemliydi ve ekonomileri hayvancılığa dayanıyordu. Urartular ilk yazıtlarında Asurca'yı kullanmışlardır. Urartular savaşlardan arta kalan zamanlarında savaşın doruğuna ulaşıyorlar. Urartu maden işçiliği çok gelişmiş ve Urartu kazanları çok önemlidir. Ayrıca seramik sanatında da çok ileriydiler. Kül rengi ve tek renkte olan seramikleri çok özgündü. Urartular'da tanrılar çok önemliydi. En önemli tanrıları olan Haldi ve Teişaba'ya hergün yüzlerce kurban veriyorlardı. Urartular'ın diğer önemli merkezleri ise Çavuş Tepe ve Altın Tepe'dir. Çavuş Tepe'deki kalıntılardan Urartular'ın taş ve demir işçiliğindeki ustalıklarını, Erzincan yakınlarındaki Altın Tepe'de ise fildişi heykelticikleri görürüz.

4. Altın Çağ (12dk. 17sn.): Bu bölümde de Frigler ve Frigler'in ünlü kralı Midas anlatılır. Frigler bronz işçiliğinde çok ileriydiler. Bronzdan takılar, fibulalar, kaplar yapıyorlardı. Seramik işleme sanatında da çok ileri gitmişlerdi. Tarihe at yetiştirici aristokratlar olarak geçmişlerdir. Frig tümülüsleri anıtsaldır. Gordion kentindeki tümülüsler çok önemlidir. Frigler milattan önce 666'da Kimmer istilaları ile gücünü yitirir ve egemenlik Lidya'lılara geçer. Lidya'lılar taş ve seramik işçiliği'nin bu çağdaki en önemli örneklerini vermişlerdir. Lidya alfabesi eski Yunan alfabesine benzer. Lidya üç hanedanlıktan oluşuyordu ve tarihte ilk para burada basılmıştır. Pers istilası ile Lidya egemenliği son bulur.

5. Özgürlük Kıyıları(24dakika09saniye): Beşinci bölümde Likya Devletini tanıyoruz. Başkentleri Ksantosdur. Ekonomileri denizciliğe dayalı anaerkil bir topluluk. Tarihe özgürlükleri uğruna gerçekleştirdikleri toplu intiharları ile geçiyorlar. Filmde sırasıyla Perge, Aspendos, Side tiyatroları; Beldibi ve Karain mağaraları anlatılıyor. Limira, Myra, Demre, Thelmessos, Halikarnassos, Truva, Phaselis, Olympos, Patara, Leton ve Kekova gibi diğer Lidya devletlerinden söz ediliyor. Halikarnassos'da gemi inşaa ediliyordu. Denizci bir kent olan Olympos ise sönmeyen ateşle günümüze dek gelmiştir.

6. Anadolu'da Buluşma(17'48'"): Ege Bölgesinde oniki iyonya kenti vardır. Bunlardan en önemlileri, Myra, Ephessos, Miletos ve Didima'dır. Bütün bu kentlerde Agora dediğimiz pazar yerleri vardır.

Efsanelere dayanan Helenistik çağ heykellerinde çift cinsiyetlilik görünüyor. Ayrıca günümüze dek kalmış olan İskender Lahti ve Ağlayan Kadınlar Lahti'de önemlidir.

Filmde daha sonra Güneydoğu Anadolu'daki Nemrut Dağı ve oradaki dev tanrı heykelleriyle tapınak kalıntılarına ve Kommagene Krallığına değinilir.

7. Mozaik (13'04'"): Bu bölümdede Aya İrini, Ayasofya, Kariye Camii ve Fethiye Camii gibi önemli camiilerin mozaiklerine yer verilir. Bu devirde ikonograf düşmanlığı yapıldığından yalnızca dinsel motifler ve haç motifleri yapılıyor. Fethiye Camii'ndeki mozaikler Kariye Camii'ndeki mozaiklerin üslubunu gösteriyor. İsa'nın çıplak olarak betimlendiği tek Anadolu örneğini burada görüyoruz. Azizlerin hepsinin gözleri oyulmuş, bu hristiyanlıktan müslümanlığa geçerken yapılmış olmalı. Çok pahalı ve zahmetli bir sanat dalı olan mozaik sanatı günümüzde Bedri Rahmi-Eren Eyüboğlu, Ferruh Başağa gibi önemli sanatçılarımız tarafından temsil edilmiştir.

8. Sultanahmet Meydanı(11'05'"): Bu bölümde de o zamanlar hipodrom olarak kullanılan Sultanahmet Meydanı çeşitli tarihsel yanlarıyla ele alıyoruz.

Afrodisias/Sarioğlu (1984): Bu filmde antik çağın önemli bir heykelcilik merkezi olan Afrodisias yöresi anlatılır. Bu heykelcilik okulu, görüntüleme açısından Sarioğlu'nun ilk filmleri kadar başarılı değilse de, ortaya lirik bir antik kent belgeseli çıkar.

Ayasofya/Göksel Gülensoy (1989): 1962 doğumlu genç bir TRT adına çalışan yönetmenlerden birinin filmi.

Megale Ekklesia, yani büyük kilise 15 şubat 360 yılında imparator Konstantinos tarafından yaptırılmıştır. Daha önce iki kez yeniden yapılan kiliseyi bu haline sokan ise Justianos'tur.

1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra cami olarak işlevini sürdüren yapı 1934 yılında Atatürk'ün öncülüğü ile müze olmuştur.

Ayasofya sanat tarihi ve Bizans tarihi açısından büyük bir değere sahiptir. Bir çok efsane ve halk söylentilerine konu olmuştur. Nice olayların yaşandığı Megale Ekklesia yani büyük kilise beş yüz yılı aşkın bir süredir de bir camii olarak Türk kültürüne girmiş muhteşem bir yapıdır.

İşte bu film Ayasofya Kilisesi'nin mimari ve kültürel değerini, günümüze değin tanık olduğu tarihi değişimi anlatıyor.

Hitit Uygarlığı/Nilgün Suna (1989): Bu film Hititler'in yaşayış tarzlarını, örf ve adetlerini su yüzüne çıkaran bir çalışmadır. Karahyk'te bulunan ev ve saraylar ile araç-gereçler, yaşam tarzlarını sunuyor. Karahyk'te ortaya çıkarılan etkileyici yapılar bize sarayları ve tapınakları hatırlatıyor. SİT alanında yapılan çalışmalar, aynı zamanda Hitit Uygarlığı'nın çok yüksek bir kültür ve sanat düzeyine ulaştığını gösteriyor. Bu film 1996 Bordeaux Icronos Arkeoloji Filmleri Festivali'nde gsterilmiřtir¹⁷.

---

¹⁷ 1996 Bordeaux Icronos Arkeoloji Filmleri Festivali Kitapğı, s. 22.

Anadolu'da Bir Heykel Okulu/Nilgün Suna (1990): Afrodisias Antik Çağ'da Anadolu'daki gelişmiş şehirlerden biriydi. Bazı sanat tarihçilerinin sandığını aksine, heykel okulu öğrencileri varolan modelleri kopyalamıyorlardı. Eski eserlerden esinlenmelerine karşın, çalışmaları yeni bir espri ve ruh taşımaktaydı. Bu filmde tüm bu konulara değinilmektedir. Film 1996 Bordeaux Icronos Arkeoloji Filmleri Festivali'nde gösterilmiştir¹⁸.

Anadolu'da Tarih (İki Eski Asyalı Tacir)/Nilgün Suna (1990): Bu film Anadolu'nun yazılı tarihinin en eski dönemlerini anlatıyor. Kaneş-Karum bölgesinde bulunan 15 bin hiyeroglif tablet o zamanki hayatı anlatması açısından çok önemli bir değere sahiptir. Belgesel aynı çağda yaşamış ve aynı kaderi paylaşmış iki tacirin nasıl başarılı olduklarını anlatıyor. Bu film 1996 Bordeaux Icronos Arkeoloji Filmleri Festivali'nde gösterilmiştir¹⁹.

Bir Damla Su İçin/Tülin Erarslan (1990): Bu film su ve medeniyetlerin ilişkisini anlatıyor. Anadolu(nun muhteşem yapılarını anlatıyor. Örneğin Semiramis ve Samran Kanalı günümüzde bile su taşımaktadır. Görüyoruz ki insanın suyu kontrol edebilmek için harcadığı çaba, hala sürüyor. Bu film, yapılacak barajlar nedeniyle sular altında kalacak olan Güneydoğu Anadolu'daki tarihi eserleri tanıtan bir belge olması nedeniyle de önem taşımaktadır. Bu film 1996 Bordeaux Icronos Arkeoloji Filmleri Festivali'nde gösterilmiştir²⁰.

Fırat'ın Türküsü/Ertuğrul Karşlıoğlu (1991): Dicle ve Fırat eski Mezopotamya Uygarlıkları'nın gelişmesini mümkün kılan iki nehirdir. Bu iki nehrin yolculukları boyunca eski medeniyetlerin muhteşem kalıntılarının sunumunu gerçekleştiren bir belgeseldir. Bu film 1996 Bordeaux Icronos Arkeoloji Filmleri Festivali'nde gösterilmiştir²¹.

Zamana Açılan Yollar/Savaş Güvezne-Hasan Özgen (1991): Yapımını Türkiye Cumhuriyeti Karayolları Genel Müdürlüğü'nün üstlendiği film,

---

¹⁸ a.g.e., s. 13.

¹⁹ a.g.e., s. 19.

²⁰ a.g.e., s. 20.

²¹ a.g.e., s. 13.

“Tekerleğin Türküsü”, “Kan Damarları”, “Kökler ve Dallar” ve “Gidemediğin Yer Senin Değildir” adlı bölümlerden oluşmaktadır.

1. Tekerleğin Türküsü (24’22”): Film, Beldibi, Karain, Çatalhöyük gibi eski yerleşim merkezlerinin görüntüleriyle başlıyor. Gediz Vadisi’ndeki 25 bin yıllık ayak izlerini ve M.Ö. 3 binli yıllarda tahtadan yapılmış olan ilk heykel görülür. Daha sonra Hititlerin baş şehri’nin bulunduğu Boğazköy’e geçerek Hitit Uygarlığı, oradan da Anadolu’da en eski karayolu ağını kuran Urartular anlatılıyor.

2. Kan Damarları (17’33”): Bu bölümde de Likya, Lidya, Roma ve Nemrut Dağı’ndaki Kommagene uygarlıkları anlatılıyor. Tarihte ilk parayı basan uygarlık olan Lidya’da özel mülkiyet ve mesleki uzmanlaşmanın oldukça gelişmiş olduğunu görüyoruz. Roma’da ise yol mühendisliğinin oldukça ileri düzeyde olduğunu görürüz. Özel teknikler uygulayarak mil taşlarını yolun yapı elemanları olarak kullanmışlardır.

3. Kökler ve Dallar (14’15”): Üçüncü bölümde ise Anadolu Selçukluları’ndan sözedilip Camii ve medrese gibi yapılar üzerinde duruluyor.

4. Gidemediğin Yer Senin Değildir (12’29”): Osmanlılar’ın anlatıldığı bu son bölümde hamamlar, camiler, hanlar ve türbelerden söz ediliyor²².

Bizce, dört bölümden oluşan “Zamana Açılan Yollar” adlı belgesel, özellikle görüntü açısından oldukça başarılı bir yapımıdır. Ancak bize göre ana temadan uzaklaşarak başka konulara değinilmiştir.

Midas/A. Şükrü Künüçen (1994): Süresi 12 dakika olan bu film, Eskişehir yakınlarındaki antik Midas kentini anlatıyor. Midas kenti, Frigya bölgesindeki en önemli kült merkezidir. Belgesel, izleyiciye Midas’ın mezar anıtının bugünü hakkında bilgilendirerek, acil bir koruma projesinin gündeme gelmesi gerektiğine dikkat çekiyor²³.

²² İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı Videotek Listesi.

²³ 1. Uluslararası İstanbul Arkeoloji Filmleri Festivali Kitapçığı. s. 14.

Anadolu Dinler Yurdu/Bora Akarsel (1995): Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bakanlığı'nın desteği ile çekilen ve 1967 doğumlu Akarsel'in çalışması olan 30 dakikalık bu filmde, Anadolu'nun üç büyük dine evsahipliği yapmasını anlatıyor. İzmir, Manisa, Sard ve Denizli'deki dinsel mekanlar ile Anadolu'daki dinsel hoşgörüyü değiniliyor.

Altın Elma/Tülin Eraslan (1995-96): Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın yapımı olan 27 dakikalık bu belgeselde de İda Dağı'ndaki tarihin ilk bilinen güzellik yarışması olan Altın Elma güzellik yarışması anlatılıyor. Günümüzde de aynı yerde aynı isim ile aynı yerde bir güzellik yarışması yapılıyor. Film, günümüzde yapılan bu yarışma ile başlıyor, geçmişte yapılan yarışma ile sürüyor, yarışma sonucu çıkan Troya savaşlarının anlatımı ile bitiyor.

Uygurlıklar Ülkesi Anadolu/Zeynel Elçioğlu (1996): Anadolu çok ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Asya ve Avrupa kıtalarının kesiştiği bir noktada yer alır. Bu da anadolu'nun neden bu denli zengin olduğunu bize açıklar. Anadolu'nun hikayesi insanlığın doğuşu ile başlar. Bu da yaklaşık 500 bin yıl demektir. Yerleşik veya göçebe bir çok değişik ırktan insan Anadolu'da yaşamış ve hepsi karşılıklı olarak birbirlerinden etkilenmişlerdir. Film tüm bunlara değinmektedir. Bu film 1996'da 5. Bordeaux Icronos Arkeolojik Belgesel Filmleri Festivali'nde gösterilmiştir²⁴.

Antik Surp Haç Kilisesi/İzzet Şipal (1996): Star televizyonunun yaptığı ve 28 dakikalık bu belgeselde, Van'ın Akdamar adasındaki mimarlık tarihi bakımından önemli bir yapı olan Surp Haç Ermeni kilisesi anlatılıyor. Kilise, mimar Manuel tarafından 9. yy.'da inşa edilmiştir. Akdamar adasındaki kiliseyi ve çevresindeki mezarların tarihsel öyküsünü günümüze kadar geçirdiği evrelerle anlatıyor²⁵.

Ayasofya'dan Süleymaniye'ye/Evren Arın (1996): MTV kuruluşunun yapımı olan ve tamamen bilgisayar çalışmasının ürünü olan bu 5 dakikalık filmde doğu ve batı arasındaki önemli bir köprü görevi gören İstanbul'daki Ayasofya ve Süleymaniye camii, iki ayrı uygarlığın Bizans ve Osmanlı

²⁴ 5. Bordeaux Icronos Arkeolojik Belgesel Filmleri Festivali Kitapçığı, s. 20.

²⁵ 1. Uluslararası İstanbul Arkoloji Filmleri Festivali Kitapçığı, s. 32.

İmparatorluğu'nun iki önemli mimari yapısı olarak tanıtılıyor. Bu kısa belgeselde, İstanbul'un tarihine kısaca değiniliyor²⁶.

Urfa Balıklı Göl/İzzet Şipal(1997): Star Televizyonu'nun bir yapımı olan 15 dakikalık bu belgeselde Urfa'nın Balıklı Göl adıyla anılan, hem antik çağ hem de islam kültürüyle dokunmuş bölgesi tanıtılıyor. Evliya Çelebi'nin Nuh Tufanı'ndan sonra kurulduğunu belirttiği Urfa, hristiyanlar, museviler ve müslümanlar tarafından kutsal sayılmıştır. Filmde kısaca bu konulara değiniliyor²⁷.

Noel Baba Hazinesi/ Yusuf Kurçenli(1997): Film Filmcilik adına çekilen 39 dakika süreli bu filmde ilk hristiyanlığın Anadolu'da yayılma serüvenini, hristiyanlar için kutsal olan mekanları, hristiyanlığın Doğu Roma'yı Bizanslaştırmasını anlatıyor. 1963 yılında Güney Anadolu'da önemli bir bölümü yurtdışına kaçırılmış olan kilise hediyelerinin bir bölümü bulunur. Bugün bu eserlerin bir bölümü ABD'de Washington, Dunbarton, Oaks Müzesinde, bir bölümü de Türkiye'de Antalya Müzesi'nde bulunmaktadır. Filmde bunlara da değiniliyor²⁸.

Karun Hazinesi/Yusuf Kurçenli(1997): Yine bir Film Filmcilik yapımı olan 49 dakikalık bu belgesel Karun Hazinesinin Sardes antik kenti, New York Metropolitan Müzesi ve Türkiye üçgeninde geçen macera dolu öyküsüne değiniliyor. Film Lidya uygarlığına ait hazine parçalarının 1960'lı yıllarda Tümülüsler'den çalınışını, yasadışı yollarla ABD'ye kaçırılışını ve hukuki girişimle sonucu Türkiye'ye iadesini anlatıyor²⁹.

Oyuncuların kullanıldığı ve mizansenlerin yer aldığı bu filme bu özelliklerinden ötürü belgesel film denilip denilebileceği bize göre tartışma götürür.

---

²⁶ a.g.e., s. 24.

²⁷ a.g.e., s. 38.

²⁸ a.g.e., s. 40.

²⁹ a.g.e., s. 16.

Bölüm 5

I. Süha Arın'ın Özgeçmişi

Belgesel Sinema deyince ilk akla gelen yönetmenlerimizden biri olan Süha Arın, Türkiye'de belgesel sinemayı kurumlaştıran ilk kişidir. Kendini belgesel sinemaya aday ve onun dışında hiç bir iş yapmayan tek yönetmenimiz de odur.

Orta öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra 1965'te ABD'ye giden Arın, orada Washington DC Harvard University'de Sinema-Tv yapıcılığı ve yönetmenliği dalında lisans, American University'de Kitle Haberleşmesi, Hükümet ve Kamu Enformasyonu dalında lisans üstü derecelerini aldı. Çok sayıda belgesele imza atan Arın, 1974 yılından bu yana yurt içi ve yurt dışında çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

II. Süha Arın'ın Belgesel Filmlerine Genel Bir Bakış

1964, Süha Arın'ın belgesel sinema alanındaki ilk örneklerini vermeye başladığı yıldır. Süha Arın, MEB Film-Radyo-Televizyon ile Eğitim Merkezi adına eğitici nitelikli ilk filmi, "Trafik Emniyeti"ni gerçekleştirir. Yine 1964 yılında ilk ve orta dereceli okullardaki öğrencilere yönelik olarak gerçekleştirilen ve başkent Ankara'nın tarihi geçmişini inceleyen 30 dakikalık eğitim filmi olan Başkent Ankara'yı gerçekleştirir. Bundan sonra 1968'de Pride (Gurur) adlı ABD'nin başkenti Washington'daki "Pride" adlı bir zenci örgütünü tanıtmayı amaçlayan 30 dakikalık bir tv filmi gerçekleştirir. Süha Arın ilk kez Hitit kültür ve sanatını konu alan "Hattiler'den Hititler'e" (1974) isimli arkeolojik nitelikli filmiyle belgesel sinema alanında adını duyurur. Aynı yıl Sessiz Emekçiler adlı sosyal güvencesi olmayan orman ve tarım işçilerinin sorunlarını dile getiren 30 dakikalık tv haber belgeselini çeker; 1974 yılında çıkarılan genel affın ardından tekrar cezaevine dönen hükümlülerin dönüş nedenlerini irdeleyen Affın Ardından adlı haber belgeselini de aynı yıl çeker. 1975 yılında ise Zonguldak yöresindeki kömür madenlerinde çalışan işçilerin sorunlarını irdeleyen Kaygı Kuyuları adlı haber belgeselini ve Bir Yuva Dağılıyor adlı üst düzey kamu yöneticilerinin

çocukları için kreşe dönüştürülmesi kararlaştırılan Atatürk'ün kurduğu Ankara Keçiören Atatürk Çocuk Yuvası'ndaki yetim ve öksüz çocukların Anadolu'daki diğer yuvalara gönderilmeleri olayını sorgulayan ve onların bu yuvadaki günlük yaşamlarını inceleyen 30 dakikalık tv haber belgeselini yapar. Aynı yıl üç film daha gerçekleştiren Arın'ın, ikinci önemli filmi olan 1975 yapımı "Midas'ın Dünyası", Prof.Dr. Nimet Özgüç'ün arkeolojik, Prof.Dr. Enver Bostancı'nın ise antropolojik yönden Frig dünyasına ilişkin araştırmalarla elde ettikleri kimi bulgular ilk kez bu film ile kamuoyuna açıklanır. Her bakımdan özenli bir çalışma olan Midas'ın Dünyası'nın bir önemli özelliği de Ferit Tüzün tarafından Frig makamından yararlanılarak özel olarak bestelenmiş özgün müziğidir.

Süha Arın'ın 1976'da gerçekleştirdiği "Safranbolu'da Zaman", 1977 Antalya Film Festivali'nde belgesel film dalında birinci olarak altın portakal ödülünü kazanır. Safranbolu evlerinin mimari özelliklerini ve yöre halkının yaşam biçimini ele alan film, daha çok arkeolojik bir araştırma niteliği taşımaktadır. 1977'de Arın en başarılı filmlerinden biri olan "Urartu'nun İki Mevsimi" isimli filmini çeker. Urartu kültürünü özgün bir yaklaşımla ele aldığı bu başarılı çalışmasıyla 1978 Sedat Simavi Vakfı ödüllendirilmesinde "Kitle Haberleşmesi Büyük Ödülü"nü kazanır. Bundan sonra sırasıyla "İstanbul'un Çağırıldığı Su" (1977), iki bölümlük "Likya'nın Sönmeyen Ateşi" (1978) ve öykülü bir film olan "Yörük Elif"i gerçekleştirir. 1979'da tamamladığı "Tahtacı Fatma" üstünde en çok durulan filmi olmuştur. "Tahtacı Fatma", sosyal güvenlikten yoksun orman işçilerinin sorunlarını konu alır. Yalın fakat çarpıcı bir yapı içinde gerçekleştirilen film, aynı yıl üçüncü uluslararası Balkan Film Festivali, Antalya Film Festivali ve Kültür Bakanlığı Kısa Film Yarışması'nda en iyi belgesel film seçilerek birincilik ödülü kazanır. Gene aynı yıl katıldığı Şam Uluslararası Film Festivali'nde ise ikinci olarak "Gümüş Kılıç" ödülünü alır.

Süha Arın, 1980'de bir gün boyunca yaklaşık kırk bin adım atarak Kapalı Çarşı'da şerbet satan bir şerbetçinin gözüyle bu renkli dünyayı tanıtmayı amaçlayan "Kapalı Çarşı'da Kırk Bin Adım"ı gerçekleştirir. Bu film 1985 Viyana Turizm Filmleri yarışmasında jüri onur ödülünü kazanır.

Aynı yıl Türkiye’de “aşıklık” geleneğinin son temsilcilerinden kabul edilen halk ozanı Aşık Ali İzzet Özkan’ın hayatına ve eserlerine ilişkin belgesel filmi yapar. 1981 yılında Atatürk’ün doğumunun 100. yıl dönümü nedeniyle gerçekleştirilen 45 dakikalık belgesel film Dolmabahçe ve Atatürk adlı filmde İstanbul’daki ünlü Dolmabahçe Sarayı’nın tarihçesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki işlevlerini anlatmaktadır. Bundan sonra Ankara Üniversitesi SBF BYYO öğrencileri ile birlikte Petrol Ofisi’ni tanıtmak amacıyla gerçekleştirilen Anadolu’nun Petrol Yolu adlı 30 dakikalık belgesel filmi yapar.

1983’te gerçekleştirdiği “Kula’da Üç Gün”, insanı yaşadığı yöre içinde çok canlı bir biçimde ele alıp insan-yöre ilişkilerini başarı ile irdeleyen bir filmidir. Arın’ın en başarılı çalışmalarından biri olan Kula’da Üç Gün de, görünürde anlatılan bir düğündür. Filmde baştan sona geleneksel bir düğün izlenir. Oysa bu arada konuşmacı, çerçeve içinde hiç eksilmeyen Kula evlerinin mimari özellikleri üzerinde durmaktadır. Burada söz, görsel anlatımı pekiştirici bir öge olarak ele alınmamış, kendi başına bağımsız bir anlatım ögesi olarak kullanılmıştır. Bu yönüyle de ilginç bir yapısı olan Kula’da Üç Gün, 1983 Antalya Film Festivali’nde, belgesel dalında altın portakal ödülünü alır. 1984’te gerçekleştirdiği “Kariye”de de, Kula’da Üç Gün’dekine benzer bir deneme yapar. İstanbul Kariye müzesindeki freskleri konu alan bu filmde, özel bir çalışmayla hazırlanan ses kuşağı, Bizans müziği ile klasik Türk müziği arasındaki karşılıklı etkileşim üstüne bir araştırma gibidir. Aynı yörenin farklı kültürlerinin, müzik bazında bir tür karşılaştırılması olan filmin ses kuşağı, ortodoks, katolik ve Osmanlı ilahilerinden oluşur. 1984’te, iki bölümden oluşan Anadolu’da Konut’un Öyküsü, 1985’te ise Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.’nin kuruluşunun 50. yıldönümü nedeniyle Paşabahçe Cam Fabrikası’nda üç ayrı üniteye çalışan ve usta olabilmek için çıraklık-kalfalık aşamalarından geçen üç gencin günlük yaşamlarından kesitlerle onların duygu ve düşüncelerini yansıtmayı amaçlayan “Camın Teri” isimli filmleri gerçekleştirir. Süha Arın 1985 yılında Hasan Özgen ile ortak yönettikleri Fırat Göl Olurken adlı 30’ar dakikalık 10 bölümden oluşan belgesel diziyi gerçekleştirir. Bu belgeselde Karakaya ve Atatürk barajlarının göl suları altında kalacak olan maddi ve manevi kültür varlıklarımızı günümüz ve geleceğin kuşaklarına aktarmak amacı güdülür³⁰. Süha Arın bundan sonra Eski Evler Eski Ustalar adlı Türkiye’deki tüm coğrafi bölgeleri kapsayan ve

³⁰ Bilgin Adalı, a.g.e., ss. 116-119.

Türkiye'nin sivil mimarisi ile bu sivil mimariyi yaratan son ustaları belgeleyen 30'ar dakikalık 12 bölümden oluşan belgesel diziden "Doğu Karadeniz: Sisler Kovulunca"(1986), "İç Anadolu 1: Ozanlar ve Evler"(1987), "İç Anadolu 2: Erciyes'in Bereketi" (1987), "Batı Karadeniz: Ağacın Türküsü" (1988) adlı belgeselleri gerçekleştirir. 1988 yılında Dünya Durdukça...Mimar Sinan filmi çekti. Bu film Lozan Uluslararası Mimari ve Şehircilik Filmleri Yarışması jüri özel ödülü, 1990 yılında ise Bordeaux Uluslararası Şehir Planlaması ve Mimari Filmler Yarışması Avrupa Konseyi özel ödülü; Unesco Uluslararası Sanat Filmleri Yarışması Mimarlık ödülleri alır. Mimar Sinan'ın hayatı ve eserlerini yansıtmayı amaçlayan 30'ar dakikalık 6 bölümden oluşan belgesel diziyi 1988'de çekti. 1989'da Mimar Sinan'ın anılarının yer aldığı "Tezkiret-ül-Bünyan" adlı kitabı tanıtmayı amaçlayan 40 dakikalık belgesel filmi, 1990 yılında ise Mimar Sinan'ın doğumunun 500. yıldönümüne rastlayan ve 1990 yılı için hazırlanan 40 dakikalık Hüseyin Anka ile Sinan'ı Yeniden Yorumlamak adlı belgeseli çekti. Bu belgeselde Mimar Sinan'ın ilk heykelini yapan Hüseyin Anka Son Verilerin Işığında Yeni Bir Yontu çalışmasıyla Mimar Sinan'ı yeniden yorumlar. 1991'de Topkapı Sarayı'nı anlatan ve her biri 20-25 dakikalık olan 7 bölümlük Topkapı Sarayı'nı gerçekleştirir. Yine aynı yıl 28 dakika süreli ve dünya mimarlık tarihinin en büyük anıtlarından birisi olan Ayasofya belgeselini yapar. Daha sonra Arın 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Habitat Etkinlikleri kapsamında gösterilmek üzere hazırlanan Altın Kent İstanbul adlı belgeseli Hakan AYTEKİN ile birlikte çekti. 1997'de ise herbiri 1 saatlik 3 bölümden oluşan ve Kıbrıs'ın siyasi tarihini anlatan Kıbrıs'ta Bir Özgürlük Anıtı adlı belgesel tv dizisini ve Denktaş'ın fotoğrafları adlı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın hayatını anlatan bir saatlik biyografik belgeseli gerçekleştirir.

III. Süha Arın 'ın Arkeolojik Belgesel Filmleri

1970'lerin başlarında yurt dışından yeni dönmüş olan Süha Arın, Turing adına çektiği Hattiler'den Hititler'e adlı ilk arkeolojik nitelikli belgeseli ile adını duyurur. Süha Arın, belgesel sinemacılığının yanı sıra arkeolojiye olan yakın ilgisinden dolayıdır ki ülkemizde en fazla arkeolojik nitelikli belgesel film çekmiş yönetmendir. Süha Arın aynı zamanda, belgeselde bir ekol gibidir. Arın'ın filmlerini izlediğinizde, kendine özgü üslubunu hemen farkedebilirsiniz. Hatta yakın izleyicisi iseniz, onun adını görmeden bile filmin

onun filmi olduğunu tahmin edebilirsiniz. Arın filmlerinde çeşitli yöntemler kullanır. Bunlara kendisi ile yaptığımız röportajında da değindi ve bu yöntemleri beş ana başlık altında topladı. Ama bize göre onun en önemli yanı, filmlerinde kullandığı şiirsel üslup ve bilimsel verilerin zenginliğidir. Titizlikle hazırlanmış şiirsel bir metin, çok güzel duru bir Türkçe ile ve çok temiz bir görüntü eşliğinde temaya göre bestelenmiş özgün bir müzik birlikte verilir onun filmlerinde.

Arın'ın filmlerinde dikkati çeken bir başka öge ise film adlarının hiç birinin rastgele konmadığı ve adeta filmlerinin ana teması olduğudur. Film başından sonuna dek bu ana temadan uzaklaşmaz. Arın'ın arkeolojik filmlerinden bilimsel açıdan doğru ve derinlemesine bilgi edinmemize karşın, Arın'ın şiirsel üslubundan dolayı, filmleri kesinlikle didaktik olmayan ve bittiginde hoş bir final duygusu veren bir sonla noktalanır.

Süha Arın gerek teknik ekip gerekse yönetmen olarak bir çok öğrenci yetiştirmiştir. Tezimizin konusu dolayısıyla onun yetiştirdiği yönetmenlerden Nesli Çölgeçen, Hasan Özgen ve Savaş Güvezne'nin filmlerini de izledik ve kendileriyle röportajlar yaptık. Onların da dile getirdiği gibi, bu yönetmeler üslup olarak Süha Arın'dan fazlasıyla etkilenmişler ve bizim izlemiş olduğumuz arkeolojik nitelikteki filmlerini büyük ölçüde Arın'ın etkisinde kalarak gerçekleştirmişlerdir.

Hattiler'den Hititler'e (1974)

Midas'ın Dünyası (1975)

Urartu'nun İki Mevsimi (1977)

İstanbul'un Çağırıldığı Su (1977)

Likya'nın Sönmeyen Ateşi (1977)

Kariye (1984)

Fırat Göl Olurken (1986)

Ayasofya (1991)

Likya'nın Sönmeyen Ateşi (1977): Antik dönemde Anadolu'nun güneyinde Akdeniz bölgesinde Fethiye ile Antalya arasında kalan Teke yarımadası ve çevresinde görülen Likya uygarlığını tanıtmayı amaçlayan bir arkeolojik belgeseldir. Bu filmde kayalara oyulmuş kaya mezar sanatı örnekleri görülür. Bu mezarlar 4 gruba ayrılıyor. En eskisi olan sütun mezarlar, Lahit mezarlar (iki parça, alt mezarda ölünün ailesi, üstte kendisi yatıyor), ev mezarlar, tapınak mezarlar. Mezarlar, renkli resimler ve kabartmalarla süsleniyor. Bu betimlemelerde mezar sahibinin yaşantısından görüntüler sergileniyor. Likyalılar, atalarına çok saygılılar. Bu yüzden Minti denen kurumu oluşturmuşlar. Bu gelenek atalara saygının doruk noktasını gösteriyor. Ölünün akrabalarından koruyucu grup oluşturulup, mezar gerekirse Minti üyelerinin huzurunda açılıp kapanabiliyor.

Yazılı Taş (MÖ 2500), bilinen Likya yazıtlarının en uzunudur. 29 harfli bir alfabeleri vardır. Yazılı taşta, bir Likyalı soylunun savaşları ve kahramanlıkları anlatıyor. Üç ayrı dil kullanılmış bu yazıtta. Yazıtın dili güzel bir lirik içerir. Leteon kenti Likya'nın dinsel başkentidir. Ulusal kutlamalar, Leteon'da düzenlenirdi ve buradaki rahipler, Likya'nın başrahipleri sayılırdı. Likya ülkesi ana erkil nitelikler taşıyan bir çok özelliklere sahipti. Üretimde ve yönetimde kadınlar söz sahibi idi. Ana tanrıça Leto kutsaldı. Lada adını alan Likyalı kadın geleneksel olarak kutsaldı ve vazgeçilmez bir üretici güce sahipti. Likyalılar savaşçı bir kavimdi. Filme adını veren Likya'nın Sönmeyen Ateşi, Antalya'nın Olimpos bölgesinde olup gerçekte bir doğal gaz fişkırmasıdır. Efsaneye göre Yiğit ve Larekon Kibela adlı ejderhayı öldürürler. Ama ateşten soluşunu yok edemezler. Bu ateş eski gemicilere yol gösterir. Likya ahşap mimarisi yöreye özgü tahıl depolarınad hala yaşar. Likyalılar mezarlarını ise evlerinin benzerleri olarak inşa etmişlerdir. Likya'nın siyasal başkenti Xanthos, 2500 yıl önce Pers istilasına uğrar ve Likyalılar özgürlükleri uğruna tarihe ilk kez toplu intihar eden insanlar olarak geçerler. Yeni Likya kentininbaş kenti ise yine Xanthos olur. Myra (Demre) tiyatrosu Roma döneminde yapılan Likya ülkesinin en büyük ve görkemli tiyatrosudur. Diğer önemli Likya kentleri ise Thelmosos, Phaselis, Olimpos, Limira, Halikarnosos, Patara, Truva, Leteon ve Kekova'dır.

Kariye (1984): Mozaikleri ve freskleri ile dünyaca ünlü Kariye müzesini tanıtmayı amaçlayan bu filmde, insan ögesi bolca kullanılmış. 1204'te

İstanbul'un latinler tarafından işgalinde Kariye ciddi bir biçimde tahrip olur. Bazı sanat tarihçilerince Kariye'nin freskeri, Rönesans'ın ilk ışığı olarak kabul edilir. Kariye'nin mermer kaplamalarında fosiller gizlidir. Hora Kilisesi olan Kariye, Osmanlılar'dan sonra bu adı alır ve cami olarak 400 yıl ibadete açılıyor. Medhoides adlı Kariye'nin mimarı ise, bugün orada gömülüdür. Kariye'nin mozaikleri, geç mozaik sanatının en güzel ve önemli örneklerindedir.

Fırat Göl Olurken (1986):

Bölüm 1; Fırat'la Aktı Zaman: Fırat kıyısında bilinen en eski yerleşim merkezlerinden birisi olan Cafer Höyük anlatılır. Tarımcılığı Anadolu'da ilk uygulayan merkezlerden birisidir burası. Aynı zamanda Anadolu'nun ilk erkek heykelciği de burada bulunur. Obsidiyen'in ilk kullanıldığı yer de yine burasıdır. Cafer Höyükçüler, 9 bin yıl önce kerpiçin boyutlarını ilk kez standart hale getirmişlerdir.

M.Ö. 5 bin yılında Değirmen Tepe'de atın evcilleştirilerek taşıyıcı ve ulaşım aracı olarak kullanıldığının izlerine de ilk kez rastlanır. Yine Lidar Höyük'te Prof. Dr. Ufuk Esin ve Alman arkeolog Hauptmann yine ilk kez bu filmle kamuoyuna atın ilk kez bu bölgede evcilleştirildiğini kanıtlarıyla açıklıyorlar. Burada küçük at heykelciği bulunmuş olup heykel üzerinde koşum yeri ve heykelin sırtında eyeri vardır. Bu bölüm, "Türklerin dışındaki bir kavmin atı evcilleştirmesi, toplumda moral çöküntüsü yaratabileceği" gerekçesi ile yasaklanarak gösterilmemiştir.

Bölüm 2; Kıyıdaki Kemancı: Bu bölümde Değirmen Tepe anlatılmaktadır. Üzerlerinde ilk yazı belirtisi diyebileceğimiz işaretler olan mühürler bulunmaktadır. Ayrıca içerisinde hangi malın bulunduğu dair bilgileri de yine mühürlerin üzerindeki figürlerden anlamaktayız. Filmin bu bölümü, yörede keman çalan bir adamın gözü ile çekilmiştir. Kemancının peşine takılıp, yöre onunla birlikte geziliyor. Hasek Höyük'te Urukular'a ait ilk bulgulara rastlanır. Dünyanın ilk seri imalat çömlek üretimi de burada yapılıyor. Çark kullanmaksızın elle şekil vererek yapıyorlar. Kemancı ile başlayan film yine kemancı ile biter.

Bölüm 3; Fırat Geçitleri: İzoli yazıtından Fırat'ı geçen ilk kralın, Kral 2. Sardur olduğunu anlıyoruz. Bu bölüm Urartular üzerinde durarak İmik Uşağı Höyük, Köşker Baba Höyük ve Malatya'da Aslan Tepe (tarihin en eski tunç kılıcı burada bulunmuştur) gibi antik yerleşim bölgelerini anlatıyor.

Bölüm 4; İkibin Yıllık Sır: Arkeolojik öğelerin en fazla olduğu bölümdür. Bu bölümde Samsat Höyük (bugün Atatürk Barajı'nın altında kaldı), Tille Höyük gibi antik yerleşim bölgeleri konu ediliyor. Malta denilen yanıcı çamur olan, suda bile yanan ilk ateşi kullanan Komageneliler, Romalıları bu yöntemle büyük kayıplara uğratmışlardır. Samsat Höyükte Anadolu'nun bilinen en eski ve en uzun su yolu vardır. Şehir sırasıyla Hititler, Urartular, Asurlar, Medler, Grekler, Babiller, Bizanslılar, Selçuklular ve Artuklular tarafından zaptedilmiştir. Aslanlı horoskopta Jüpiter, Merkür ve Mars gezegenlerinin konumunu işaretleyen yıldızlar, MÖ 7 Temmuz 62 tarihini gösteriyor. Bu, Nemrut Dağı'ndaki tapınağın kuruluş tarihidir. Yıldızların konumunu gösteren tarihteki en eski horoskop budur. Bu bölüme adını veren 2 bin yıllık sır Kral Antiokos'un mezar odası'nın hala bulunamamasından kaynaklanıyor.

Bölüm 5; Oyun ve Kuralları: Malatya yakınlarındaki İmamoğlu Höyüğü'nde ilk kez merdiven bulunmuştur. Bu bölümde arkeolojik nitelikler çok azdır.

Diğer bölümleri arkeolojik konular bulunmadığı için ele almıyoruz.

EKLER

Ek 1 (Süha Arın ile Röportaj)

-Sizce arkeolojik belgesel film diye ayrı bir tür belgesel film var mıdır ve iyi bir belgesel film de olması gereken nitelikler nelerdir?

Süha Arın: Belgeselde hem gerçeği yakalayacaksınız hem de estetik kaygılardan ödün vermeyeceksiniz. Nasıl sanatçı güzelin peşinden, bilim adamı da gerçeğin peşinden koşarsa, belgeselci de çift beyinli olarak beyninin yarısı ile güzelin, diğer yarısı ile de gerçeğin, doğrunun peşinde koşar. Biri için diğerinden ödün vermez. Belgesel sinema bilimle sanatın kesiştiği yerde ortaya çıkar. Bu benim tanımım. Estetik kaygı taşımayan insanlar belgeselci olamaz. Sadece estetik kaygı taşıyanlar da belgeselci olamaz. Ben filmlerimde hep kamera sehpası kullanırım. Omuzda çok az kamera taşıyorum ki estetikten ödün vermemek için. Gerçekten ödün vermemek için de çok titiz ve derin araştırma yaparım. Bu yüzden belgesel bir film yapmak çok zordur. Seyredenler beyninin iki lobuyla da zevk alabilmeli. İyi bir belgesel film insana zok haz verir. Fakat bunu yakalayabilen çok az yönetmen vardır. Ben de kendi adıma bütün filmlerimde bunu yakalayabildiğimi söyleyemem, ama hep bunu kurmaya çalışmışımdır. Belgeselcinin önce kendisine sonra da seyirciye karşı dürüst olması gerekir. Belgeselcinin sorumluluğu, imgesel filmcinin sorumluluğundan daha fazladır çünkü belgeselci objektif ve dürüst olmak zorundadır.

-Türk belgesel filmleri hakkında görüşleriniz nelerdir?

S.A.: Türkiye’de belgesel başlığı altında bir sürü şey yayınlanıyor. Bir kaç tane iyi yönetmen dışında, TRT’nin atama yönetmenleriyle peşpeşe görüntüler ekleyerek, “ben yaptım oldu” mantığıyla belgesel başlığı altında nice görüntü zincirleri oluşuyor. Bunların belgesel ile uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Ansiklopedi sayfalarını açıp okumak, peşpeşe görüntüleri vererek, arkada bir müzik çalmak, belgesel yapmak değildir. Bir de eğitim amaçlı filmler var. Bunların da belgesel ile uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Gümüş kolye, sıcak lehim nasıl yapılır ya da tarihi bir olayı resimlerle

anlatıyorlar. Bu belgesel değildir. Final duygusu bile vermeyen belgeseller var. Başı, sonu, ortası yok, nasıl bittiğini bile anlamıyorsunuz, çünkü estetik kaygı yok. O yüzden her belgeselciyim diyene inanmamak gerekir ya da her belgesel film denene belgesel gözüyle bakmamak gerekir.

-Belgesel sinema dilinin farklılıkları sizce nelerdir?

S.A.: Belgesel bir sinema dili ise, bu dil öğretilir. Belgeselde bir anlatım dili yaklaşımı vardır. Bir de içerik, öz çözümlemesi (ya da ana tema yaklaşımı) bir de biçimsel dil yaklaşımı vardır. Belgesel bu üç ana temada incelenebilir. Tıpkı imgesel filmde olduğu gibi. yalnız imgeselde ek olarak, bir de oyuncuların oyun performansına bakılır. Belgesel dil yaklaşımı, tıpkı diğer sanat eserlerinde olduğu gibi, epik, lirik veya dramatik olabilir. Ana tema, çözüm yaklaşımı ise, sosyolojik veya gösterge bilimsel, semiyolojik, psikanalitik veya marksist olabilir. Bir de biçimsel yaklaşım vardır. Ben bunu beş ana başlık altında topluyorum.

1. Düz anlatım; görüntüye koşturularak sözün verilmesi.
2. Şiirsel anlatım; sözlü kültür geleneğinin yoğun olduğu bizim gibi toplumlarda seyirci kitlesini arttırmak için kullanılır. Ben de bir çok filmimde, seyirci kitlesini arttırmak için bu yaklaşımı kullanmışım. Örnek vermek gerekirse, Safranbolu'da Zaman ile Ozanlar ve Evler, bu yaklaşımla oluşturulmuş filmlerdir.
3. Konuyu sorun sahiplerinin anlatması yaklaşımı; örneğin Tahtacı Fatma ve Camın Teri gibi filmlerim, bu yaklaşım ile yaptığım filmlerdir.
4. Sözlü anlatımın farklılaştırılması yaklaşımı; Kula'da Üç Gün, Hüseyin Anka İle Sinan'ı Yeniden Yorumlamak gibi filmlerim bu yaklaşıma örnektir. Görüntü başka birşey anlatıyor, anlatan başka bir konuyu anlatıyor.
5. Sözsüz anlatım yaklaşımı; müzik, efektler ve görüntü eşliğinde söz kullanmadan filmi anlatma yaklaşımı. Buna da Altın Kent İstanbul filmimi örnek olarak verebilirim.

İşte arkeolojik filmleri de tüm bu yaklaşımların içinde istediğimiz yere koyabiliriz. Tabii içinde arkeolojik bilgilerin olduğu her film, arkeolojik belgesel değildir. Öncelikle başından beri belgeseller için saydığım tüm bu kurallara uyması gerekir. Örnek vermek gerekirse, bana göre Yusuf Kurçenli'nin Antika Talanı adlı filmi belgesel değildir çünkü içinde oyuncu

var, mizansen var. Ben bir belgeselde dramatize etmeyi kabul etmiyorum. Çünkü doğruluğundan emin olmadığınız bir konuda eğer belgesel yapıyorsanız dramatize edemezsiniz. Bu filmi olsa olsa belgesel yaklaşımli imgesel diyebiliriz. O da kostümlere ve gerçeklere sadık kalmışlarsa tabii.

-Filmleriniz yaparken en çok karşılaştığınız problemler nelerdir?

S.A.: Tabii en başta finansal sorun. Türkiye'nin belli yerlerini gezerken, kitap okurken, kaynak araştırırken belgesel yapmak üzere bir çok fikir aklıma gelir. Kaynak bulmak için sağa sola başvururum ama hüsrarla sonuçlanır. Türkiye'de sponsor bulmak çok güç. Kültür Bakanlığı, yeni yetişen genç yeteneklere fırsat tanısin istiyorum ve Kültür Bak.'nın bütçesi sınırlı olduğu için oraya hiç başvurmuyorum. Finans sorununu çözdükten sonra, bu defa çekimle ilgili zorluklar başlar. Kamu yerlerinin çekimini gerektiren sahnelerse kolay kolay izin alamazsınız. Bazen izin belgeniz olsa bile, yine de size izin vermezler. Örneğin Midas'ın Dünyası filmimi çekerken, izin belgem olduğu halde, bir yıla yakın süreyle beni müzeye sokmadılar. Bir başka zorluk ise, yine yasakçı zihniyetten kaynaklanan zorluktur. Bir çok belgeye bu yüzden ulaşamazsınız. Tüm bu güçlükleri aşp, filminizi bitirmiş bile olsanız emek, kan, ter gözyaşları içinde filminizi bitirirsiniz. Sonra filminiz yasaklanır. Benim filmlerimin yarıya yakını seyirci ile buluşamamıştır. Örneğin Fırat Göl Olurken adlı on bölümlük Hasan Özgen ile ortak olarak yaptığımız dizinin on bölümü de yasaklanarak gösterilmemiştir. Yine Camın Teri, Tahtacı Fatma ve bunlar gibi daha bir çok filmim yasaklanarak seyirci ile buluşamamıştır. Sanırım bir belgeselci için de en büyük acı budur.

-Belgesel sinemanın Türkiye'deki geleceğini nasıl görüyorsunuz?

S.A.: Çok kötü görüyorum. Belgesel adı altında propaganda filmleri falan yapılacaktır. Ama bu kötü şartlar altında böylesine emek isteyen ve para getirmeyen bir işi niye yapsınlar. Belgesel filmin dünyada geleceği ise bana göre çok parlak olacak. Batıda belgeseller o kadar popüler olduğu yalnızca belgesel yayınlayan kanallar var, örneğin Discovery kanalı sadece belgesel yayınlıyor.

İnsan hep doğrunun peşindedir. Hem geçmişini hem de geleceğini araştırır. Sözlü kültür toplumlarında ise böyle bir gelenek yoktur. Yazılı kültür toplumlarında arşivcilik vardır. Sözlü kültür toplumlarında böyle bir gelenek olmadığı için tarih hep tekerrür eder. İşte bu bilinç, onları belgeseller, özellikle de arkeolojik belgeseller yapmaya itiyor.

-Gelişmiş ülkelerdeki belgesel filmlerle Türk belgesel filmleri arasındaki en büyük farklar sizce nelerdir?

S.A.: Onlar hammadde sıkıntısı çekmezler. Gelişmiş çağdaş toplumlarda belgesel filmin ne anlama geldiği ve ne denli önemli olduğu bilindiğinden, bu tür filmlere kredi muslukları açılır ve adeta sınırsız ham film kullanma olanağı sağlanır. Bizde bütçe sınırlıdır ve bu parayla profesyonel bir ürün elde edebilmek çok güçtür. Yaptığımız iş kaliteli olmayınca evrensellikten de söz edilemez tabii.

-Bize kısaca çalışma yönteminizi anlatır mısınız?

S.A.: Konuyu aldığım andan itibaren önce bir ön araştırma yaparım. Konunun uzmanlarını ve kaynaklarını bulup, sonra bu uzmanlarla ön görüşmeler yapıp, bu kaynakları okurum, okuturum, hatta bazen bir ön seyahat yapıp fotoğraflarla da bir ön bilgi alınmasında yarar vardır. Tabii bu çalışmanın idealize edilmiş şeklidir. Bazen de zaman kısıtlıdır, böyle çalışamazsınız. Ama herşeyden önce dürüst ve estetik kaygılarla film yaparım ben.

-Belgesel yönetmeni olmaya nasıl ve ne zaman karar verdiniz? Arkeolojiye olan ilginiz nereden kaynaklanıyor?

S.A.: Amerika'da okurken öğrencilik yıllarımda belgeselci olmaya karar verdim, çünkü o yıllarda Türkiye'de imgesel film yönetmeni enflasyonu vardı ve yönetmen olarak kendini kabul ettirmek çok zordu. Arkeolojiye olan ilgim ise yine Amerika'ya gidince onların 200 yıllık tarihi geçmiş ile yetinmek zorunda kaldığını görünce bir de kendi kültürel geçmişimizi düşünerek arkeolojiye ilgi duymaya başladım. Amerikan toplumu'nun Maya ve İnka

medeniyetlerine ne kadar önem verdiklerini görünce bizim Anadolu arkeolojisini düşünerek hayret ettim ve Türkiye'ye dönünce Turing tarafından finanse edilen Anadolu Uygarlıkları dizisinin ilk bölümü olan Hattiler'den Hititler'e adlı ilk arkeolojik belgeselimi çektim.

-Arkeolojik belgesel film çekmekle diğer türde belgesel çekmenin bir farkı var mı sizce?

S.A.: Arkeolojik belgesel çekmek çok daha zordur. Çünkü insan unsuru yoktur. Ancak dolaylı olarak insan unsurunu katabilirsiniz. Karşınızda taş, toprak, tarihi kalıntılar dolayısıyla, statik, konuşmayan, insanı boğan nesnelere vardır. Böyle bir malzemeyi izlenebilir hale getirmek ise çok daha zordur.

-Arkeolojik konular açısından çekmeyi isteyip de çekemediğiniz belgeseller var mı?

S.A.: Lidya ve İyonya'yı çekmeyi çok istedim ama çekemedim.

-Türkiye'de halkın belgesel filme ilgisinin olmadığı söyleniyor. Bu doğru mu, bunun değiştirilmesi için sizce neler yapılabilir?

S.A.: Türkiye'de belgesel adı altında o kadar kötü filmler yapılıyor ve yayımlanıyor ki bu yüzden halk belgesele ilgi göstermiyor. Ben halkı bu konuda suçlamıyorum. Ben kendim de bu belgeselleri sevmiyorum ve seyretmiyorum. Çok daha nitelikli işler yapılırsa halkın belgesele karşı tavrı da değişecektir.

Ek 2 (Nesli Çölgeçen İle Röportaj)

-Sizce Arkeolojik belgesel film nedir?

Nesli Çölgeçen: Ben arkeolojik belgesel diye özel bir tür düşünmüyorum. Ama bir yönetmen çıkar, özellikle arkeoloji'ye meraklıdır, sadece arkeolojik belgeseller çeker, öyle biri de var mıdır bilemiyorum.

-Sizce iyi bir belgesel film nasıl olmalıdır?

NÇ: İyi bir belgesel öncelikle dramatik yapısı kuvvetli, neyi nasıl anlattığını bilen iyi bir sinema diline sahip olmalı. İnsanlara hem bilgi veren, aynı zamanda da hoş vakit geçirten, eğlendiren bir yapısı olmalı. Benim birinci tercihim, görsellik, hemen yanında ise bilimsellik geliyor. Çünkü bilimselliği ön plana çıkardığımız takdirde, şöyle bir şeyle karşı karşıya kalırız. Cetvellerle, çizimlerle, grafiklerle daha iyi anlatırım gibi bir sonuca varırsınız. Oysa ki bilimsel olanı görsel ve işitsel zamana sıkıştırmak zorundasınız. Bir de belgesel de zaman sorunu var. Zaman açısından sınırsız değilsiniz. Halbuki bilimsel bir kitap yazdığımız zaman ister yüz ister bin sayfa olsun, insanlar onu sonsuz bir zaman dilimi içinde tüketebilirler. Ben sinemacı olduğum için, görsel ve işitsel materyalin kalitesi, doğruluğu birinci hedef benim için.

-Sinemaya nasıl başladınız?

NÇ: Sinemaya belgesel yönetmenliği ile başladım, altı yıl kadar Süha Arın'ın asistanlığını yaptım. Ondan sonra kendim belgesel filmler çekmeye başladım. Daha sonra konulu filmlere yöneldim. Ama zaman zaman hala belgesel filmler çekiyorum. Yalnız on beş yıldır arkeolojik film çekmiyorum.

-Her iki türü de denemiş bir yönetmen olarak, öykülü filmlerle belgesel filmler arasındaki farkları söyleyebilir misiniz?

NÇ: Böyle bir ayırım yapmak doğru değil. Her ikisinin de kolaylık ve zorlukları var. İkisi de iki ayrı uç. Onları yanyana getirmek ne denli doğru bilemiyorum. Belgesel filmler için bir anlamda makaledir diyebiliriz. Konulu filmler için ise eskiden gazetelerde yayınlanan tefrikalar diyebiliriz.

-Belgesel film çekerken en çok karşılaştığınız problemler nelerdir?

NÇ: Başta bürokrasi çok ciddi bir engel olarak karşımıza çıkıyor. Giremezsin, yasak kardeşim, ne çekiyorsun gibi engellerle karşılaşıyoruz. Elimizde resmi izin belgesi bile olsa, yine de bir memur sorun çıkarabiliyor ve çekim yapmamız engelleniyor. Bir başka önemli sorun ise sponsorluk sorunu. Ama sonuçta baktığımız zaman çok garip olarak aslında yaptığımız iş karşı çıkan kurumun da yararına, bunu bile bile yine de zorluk çıkarıyorlar. Ben biraz da belgesel film çekmekten bu sorunlar yüzünden uzaklaştım.

-Belgesel sinemanın geleceğini nasıl görüyorsunuz? Arkeolojik belgesel filmlerin moda olduğu söyleniyor, sizce bu doğru mu?

NÇ: Yaklaşık 25 yıldır bu işlerin içindeyim. Hep belli periyodlarla belgesel filmciliğin moda olduğunu görmüşümdür. Üç-beş yıl her şey durağan geçer, sonra birileri bir şey yapar, belgesel ortamı yine canlanır. Umarım son yıllardaki bu canlanma kalıcı olur. Türkiye’de bu konuda aslında çok potansiyel var. Çünkü yurt dışına göre audio-visüel işler ülkemizde çok daha düşük maliyetli. Kalite olarak da yabancılardan daha düşük değil. Ben kendi adıma ülkemizde belgesel filmciliğin geleceğini iyi görüyorum.

-Anadolu topraklarında yaşadığımız halde, sizce neden Türk arkeolojik belgesel filmleri’nin sayıları bu denli az?

NÇ: Bence ilk neden para sorunu. Zaten genel mantık olarak ülkemizde arkeoloji çok ciddiye alınmıyor. Tarihi değerlerimiz taş-toprak olarak değerlendiriliyor. Genel olarak Türkiye’de büyük bir siyasal grup, arkeolojik kalıntılar için bize ait değil diye düşünüyor ve bu sektöre para yatırmak istemiyor. Bir de yukarıda söylediğim gibi bizde bürokrasi çok ağır.

-Halkın belgesel filmlere ilgisinin olmadığı söyleniyor, bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

NÇ: Bence bu tamamen yalan. İpek yolu diye belgesel bir dizi vardı eskiden TRT’de. Oynadığı zaman sokakta adam bulamazdınız. Halka ne oldu da halk birden bire değişti? Bilimsel açıdan baktığımızda İpek Yolu belgeseli de gayet akli başında, popüler olmayan, belki izlenirliği biraz daha iyi yapılmış, iyi kurgulanmış, ama sonuçta o da bir belgeseldi. Halkın, belgesel film izlemek istemediği, medyanın koskoca bir yalanı. Az maliyetle sabun köpüğü gibi işleri kısa zamanda yapıp halka yutturmak istiyorlar. Çünkü İpek Yolu gibi bir dizinin yapımı insanların 6 yılını alıyor. Bu halk zamanında Cousto’yu da izledi. Demekki medya ciddi bir şekilde toplumlara yönlendirebiliyor.

-O zaman da belki size yanıt olarak Türk belgesel filmleri yabancı belgesellerin kalitesinde değil diyebilirler.

NÇ: O zaman yabancı belgeseller gösterebilirler, onları da gece saat ikiden üçten sonra gösteriyorlar.

-Ülkemizde belgesel filmlerin daha çok ilgi görebilmesi için sizce neler yapılması gerekir?

NÇ: Yapımcıların seyirciyi de düşünerek film yapmaları gerekiyor. Sırf kendi egolarını ya da danışmanlarının egolarını tatmin etmek için değil de seyirci kitlesini hedef alıp film yapmaları gerekiyor. Ağır ağıdalı, uzun uzun taşları göstererek, ağır bir metin koyarak, kötü bir müzikle bu iş olmaz. Görsel-işitsel açıdan seyircinin izleyebileceği bir merakta, ilginçlikte film yapmaları gerekiyor. Yani burada yönetmenlerin de hataları var. Belgesel film yapımcıları ve yönetmenler, seyirciyi zaman zaman belgesellerden soğutuyorlar. Arada sıyrılanlar da oluyor ve hemen o sıyrılanların ilgi çektiğini görüyoruz. Yani bu işler karşılıklı. Saadettin Teksoy’lara belgesel diyen bir ucube zihniyet var, bir ben yaptım oldu diyen yapımcı-yönetmen bir de seyirci var. Bu üçünü toparlayıp kaliteli, izlenebilir bir film yapan yönetmen başarılı olur bence.

-Batı'nın belgesel filmleri ile Türk belgesel filmleri arasındaki en büyük fark nedir sizce?

NÇ: Yabancı belgeseller içinde de çok kötü olanları var. Yabancı belgeseller bizim belgeselciliğimizden üstün diye bir şey yok. Ama belgesel biraz da sabır işidir. Sabır ise zaman kaybı demektir. Zaman da para gerektirir. Güneşin batmasını bekleyeceksin, yağmurun dinmesini bekleyeceksin vb...Diyelim ki bir arkeolojik belgesel çekiyorsun. Bir mabetle karşı karşıyasın. O mabedin en iyi görüntüsünü vermek istiyorsun, o zaman oturup o anı beklemen gerek bu da zaman dolayısıyla da para demektir.

-Belgeselde kendinize özgü bir üslubunuz olduğunu söyleyebilir misiniz?

NÇ: Hayır, ben devam etmediğim için kendi adıma böyle bir şey söyleyemem. Sekiz bölümlük Anadolu Uygarlıkları belgeselini tamamen Süha Arın'ın etkisinde ve ondan öğrendiklerimin ışığında gerçekleştirdim. Süha Arın'ın asistanlığından ayrıldıktan sonra yaptığım ilk film bu. Sonra bir daha arkeolojik belgesel çekmedim. Sonra sinemaya geçince, belgeseldeki birikimimi orada kullandım. Belgesele geri dönünce de sinemadaki deneyimlerimden yararlandım. Dolayısıyla ortaya ilginç çalışmalar çıktı.

-Arkeolojik belgesel çekmenin diğer türde belgesel film çekmekten bir farkı var mı?

NÇ: Öncelikle arkeolojiyi sevmeniz ve bilmeniz lazım. Arkeoloji, belgeselcilik içinde özel bir alan. Araştırmayı ve keşif yapmayı seven bir yapıya sahip olmanız gerekir. Bir sipariş üzerine arkeolojik film yapmaya kalkarsanız ve kendi dünyanızda arkeolojiye karşı ilgi yoksa işiniz çok zor demektir. Örneğin Süha Arın'ın arkeolojiye karşı özel bir ilgisi var ve kitap yazacak derecede de arkeolojiyi bilir. O yüzden de en çok arkeolojik konulu belgeselleri o çekmiştir.

-İlgili okullarda örneğin arkeoloji bölümlerinde ya da mimarlık fakültelerinde arkeolojik belgesellerden yararlanılmaz mı?

NÇ: Yararlanılır tabi, ama bizim okullarda bununla kim uğraşacak?

Ek 3 (Savaş Güvezne ile Röportaj)

-Sizce arkeolojik belgesel film nedir?

Savaş Güvezne: Bunun dünyada da tam bir tanımı yok ve yapılabileceğine inanmıyorum. Zaten belgeselin sınırları ve tanımı konusunda da günümüzde hala tartışmalar var.

-Sizce iyi bir belgeselin filmin taşınması gereken nitelikler neler olmalıdır?

SG: Öncelikle anlaşılır olmak. Belgeselin özü bir bilginin seyirciye aktarılmasıdır. Hiç bir şüpheye mahal vermeyecek ya da çok şüphelere mahal verecek derecede olmak. Belgeselci mutlaka objektif olmak zorundadır ve tüm farklı görüşleri almak durumundadır. Tarih olarak da ilerisini ve sonrasını anlatmak zorundasınız ki, konu seyircinin kafasında yerine otursun.

-Belgesel bir film çekerken en çok karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

SG: Para.

-Belgesel sinemanın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

SG: İyi görüyorum çünkü belgeseller toplumun hafızasıdır.

-Peki sizce belgesel filmlerin daha çok ilgi görmesi için neler yapılabilir?

SG: Öncelikle prime-time'da yayınlanması gerekir ve daha kaliteli işler yapılarak bilgiyi seçici hale getirmek gerekir.

-Peki daha kaliteli işlerin yapılabilmesinin ön koşulu sizce nelerdir?

SG: İyi bir belgeselci olmak kolay bir iş değildir. Belgeselci çok farklı disiplinlerden ciltler dolusu kitaplar okur. Kısacası iyi bir belgeselci olmanın ön koşulu çok farklı alanlarda da derinlemesine bilgi sahibi olmaktır.

-Halkın belgesel filmlere yeterince ilgi göstermediği söyleniyor, bu sizce doğru mu?

SG: Bu tamamen medyanın uydurduğu bir yalan çünkü işlerine öyle geliyor.

Ek 4 (Hasan Özgen ile Röportaj)

-Sizce Arkeolojik Belgesel Film Nedir?

Hasan Özgen: Bu konuda çok net bir şey söyleyemem ama seyircide yarattığı etki ve merak açısından bu tip sınıflandırmalar yapılıyor. Belgeseli de kendi içerisinde çeşitli dinamiklere bağlı olarak adlandıran bir anlayış var ama bu ne kadar bilimseldir açıkçası bunu bilemem. Belgeselleri tarih belgeselleri, doğa belgeselleri, coğrafya belgeselleri, arkeolojik belgeseller diye ayrı ayrı tasnife tutmak belki pazarlama açısından ya da özel ilgi gruplarını yakalamak açısından doğru bir yöntem. Arkeolojik belgesellerin normal olarak herhangi bir belgesel üretmeden farklı bir yanı yok. Aynı ilkelere, aynı disiplinlere bağlı olarak bu işi gerçekleştirmek durumundasınız. Yalnız arkeolojik belgeselin şöyle bir zorluğu var. Arkeolojik malzeme genellikle konuşmayan, hareket etmeyen bir malzemedir. Bu anlamda arkeolojik belgesel üretiminde özel anlatım tekniklerinden ve çekim tekniklerinden yararlanabilir. Ve bazı kimseler bu alanda ön plana çıkıp bir diğerinden daha başarılı işler yapabilirler.

-İyi bir belgesel film’de olması gereken nitelikler sizce nelerdir?

HÖ: Bu çok subjektif bir şey. İyiyi kim tayin edecek. Eğer siz iyiyi yönetmene bırakıyorsanız, burada başka bir çıkış noktası gerek. Ama siz iyiyi seyirciye bırakıyorsanız, bu çok subjektif ve dönemseldir. Yani bugünün izleyicisi ile yarının izleyicisi, değişen değer yargılarına göre aynı şeyden hoşnut olmuyorlar.

-Yönetmenle seyircinin ortak noktası olamaz mı peki?

HÖ: Zaten sinema kitleler için yapılan bir şey. Bazıların göre ise sanat. Ben bu konuda pek emin değilim. Burada şöyle bir durum var; üreten herkes ne üretirse üretsin öncelikle kendisi için, kendi vicdanı için üretir. Ürettiği şeyin kitleyle buluşmasını istiyorsa da, kitleye ulaşmak için kafa yorar. Ama burada bir belgesel yönetiminde peşinen seyirci nasıl hoşnut olur diye bir bakış

bence yoktur. Önemli olan şey, yaptığımız işin kalıcı olması meselesidir. Belgesel bizim imgesel, kurmaca ya da ticari film diye nitelidiğimiz olgudan farklı olarak aynı disiplinden hareket etmesine karşın başka ilkeleri olan, başka disiplinleri olan bir alandır. Öncelikle işin içerisinde belge ve bilgi olacak. Bir kere belge ve bilgi zemini üzerinde yürüyeceksiniz. Ama bunu yaparken de sinemanın genel ilkelerinden taviz vermeyeceksiniz. Yalnız burada çok sık düşülen bir yanlış var. Belge film ile belgesel film aynı şeyler değildir. Bir şeyi belgelemek, belge bırakmak ayrı şeydir, bir de bırakılan belgelerle hareketle bunlara ulaşip, bir yönetmenin danışmanlarında yardımıyla bunları yorumlamasıdır. Belgesel de önemli olan bir nokta da belgeselcinin sinema dışında kalan disiplinlerle de çok fazla içli dışlı olmasıdır. Diğer disiplinlerdeki uzmanların da yardımıyla, eldeki dokümanlarla, malzemelerle siz bir film elde edeceksiniz. İkinci temel sorun budur. Sadece bizde değil bir çok ülkede belge filmler belgesel film olarak nitelendiriliyor ki bu çok yanlış. Temel sorun eğer sinema yapacaksınız özellikle yönetmenin bu verilerden hareketle dramatik bir omurga kurması gerekiyor. Bunu kurmak keyifli ya da kolay değildir.

-Belgesel bir film çekerken en çok karşılaştığınız problemler nelerdir?

HÖ: Bir çok yönetmenin bu soruya vereceği cevap bence aynıdır. Çünkü toplumsal tercihler yaptığımız işe de yansıyor. Yani toplumdaki herhangi bir bireyin çeşitli alanlarda çektiği zorluklardan farklı değil bizim problemlerimiz. Toplumun son elli yıldır, temel tercihi fiziki kalkınma üstüne kurulmuş bir tercihi. Sanayileşelim, büyüyelim, evlerimiz, arabalarımız olsun mantığı ile kurulu bir hayat var önümüzde. Toplumun çok açık olarak bilgi ve kültürden yana bir tercihi yok. Böyle bir tercihi oluşmamış bir toplumda da farklı şeyler üretmek, yaratıcılık çok zor. Tabii öncelikle finans sorunu yaşıyorsunuz. Çok küçük bütçelerle Türkiye’de belgeseller üretiliyor. Bu yüzden yaratıcı kadroların, genç kadroların hayatını belgesele adanmış insanların yetişmesi engelleniyor. Yani iyi bir teknik ekibin oluşması da engelleniyor. Çok büyük paralar kazanan reklamcılarla aynı ücreti ödeyerek aynı cihazları kullanıyorsunuz, reklamcılar buna darılmasın ama Türkiye’de reklamcılığın sosyal sorumluluğu yoktur. Dünyada olmayan bir tarzda reklamcılık var bizde. Reklamcıların ayaklarının bir tanesinin belgesel olması gerekiyor. Kendi kurumunun geçmişini kültürünü araştırmayan bir kurumun kurumsal kimliğinden söz edemezsiniz. Pazar sadece ürünlerden oluşmaz. İnsanlardan

oluşur. İnsanlar da alıcılardır. İnsanlar yalnızca fiziki şeyleri tüketmezler. Zihinsel şeyleri daha çok tüketirler. Kendi kimliği ile toplumsal kimlik arasında bağ kurmayan kurumların da geleneksel kalıcı bir yapıya ulaşmasını bekleyemezsiniz. 300 trilyonun üzerinde bir ciroları olan reklam sektörünün belgesel alanında hiç bir yatırım yapmadığını görüyoruz. Bir arkadaşın yaptığı iktisat tarihi belgeseli var. O film dışında bu toplum daha kendi iktisat tarihi ile bile ilgilenmemiş. Bir çalışma bu işlere yetmez, o çalışmalar pilottur, yol açıcudur. Örneğin arkeolojik belgesellerde görürsünüz. Kütahya yakınlarında ilk borsa kurulmuştur der, ya da falanca yerde ilk para basılmıştır der ve geçer. Oysaki bu, bilginin bir başlangıcıdır. Bunların hepsi başlı başına birer belgesel film ve araştırma konusudur. Reklamcılardan daha da önemlisi, burada asıl eleştirilmesi gereken kuşkusuz ki siyasi kadrolardır. Bir kültür bakanlığı var, ne yaptığını kimse bilmiyor. Tanımı bile doğru dürüst yapılmamış bir kurum. Hangi kültürün savunucusudur bu kurum. Bir siyasi görüş geliyor, anadolu arkeolojisinin %70'ine taş topraktır, bize ait değil diyor. Bir başka siyasi görüş gelip, hadi onlar da bize ait olsun diyor. Üretimde finans kadar önemli olan bir diğer nokta da toplumsal tercihtir. Bilgi toplumu, kültür toplumu olmayı tercih ederseniz belgesel ya da arkeolojik belgesel üretimi de artar, diğer kültürel konularda da ilerlersiniz. Bir toplum henüz kendi toplumsal kimliği ile ilgili net sonuçlara ulaşmamışsa, belgesel gibi bir araca da dehşetle ihtiyacı vardır. Bir başka sorun ise sınırlı bir sayıda belgesel ürtelmiş olsa bile bunların gösteriminde ciddi sorunlar var. TRT televizyonunu saymazsak, çünkü o kendi kurumu içinde bu sorunlarını çözüyor, bir-iki dinci olarak nitelenen kanalı da saymazsak bizim genellikle demokrat, ilerici olarak nitelediğimiz kanallarda belgesel üretiminin ve yayınlanmasının minimum düzeyde sınırlı olduğunu görürsünüz. Bu da RTÜK kararlarına rağmen böyledir.

-Halkın belgesel programlara ilgisinin olmadığı söyleniyor, bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

HÖ: Bu tamamen yanlış bir görüş. Bu görüş, reklamcılarının da ortak olduğu bir bakış açısı. Aslında medya ve reklamcılar ile Türk toplumunun görmesi gereken ciddi bir hesap var. Türk toplumuna yalan söylüyorlar. Bilgi yerine sansasyonel olanı vermeyi bir tercih haline getirdiler. Medya bir ticarethanedir. Kaldı ki Türkiye'de medya

kara para ile kuruldu. Önce onların günahlarını temizlemeleri lazım. Ülkemizdeki bu kirli yapının kendi günahlarını halka mal etmesi son derece yanlış. Medya ülkemizde sadece kendi halkına yayın yapan kuruluşlardır. Örneğin tvler dünya pazarlarıyla da ilgilenmeli. Tv kanalları hangi nitelikli programlarını yurt dışına satmışlardır. Bugün henüz Türkiye görsel bir malzemeyi yurt dışına satamıyor. Türk halkını suçlamadan önce, medya önce kendi hatalarını anlamalıdır.

-Belgesel sinemanın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

HÖ: Belgesel sinemanın geleceğini parlak görüyorum. Özellikle Türkiye'nin son 20-30 yıldır denediği liberal ekonomi, özgürlükçü ekonomi ve ona bağlı olarak çıkan bu piyasasız kara para medyasına rağmen, belgeselin geleceği çok parlak. İki nedenden dolayı, bir pazar ekonomisi adına, Türk halkının sahip olduğu değerler, hava, su, coğrafya, topraklar satılmadı sadece. Ya da cumhuriyetin binbir emekle kurduğu kurumları tek tek satışı çıkarmakla sınırlanmadı bu çöküş yöntemi. tüm değerlerle sınırlandı. İnsanlığın 10 bin yıldır iyisiyle kötüsüyle biriktirdiği bir tomar değeri de pazara götürdü. Bugün Türk toplumu ciddi bir vicdan bunalımı yaşıyor. Belgesel herşeyden önce, bir vicdandır. Belgesel etik olarak hala savunulan, saygınlığı olan bir şey. Hala pazar ilişkileri ile zedelenmemiş bir yanı vardır belgeselin. Demekki, saf bilgi, vicdan orada. Bu yanıyla da ben belgeselin şansını yüksek görüyorum. İkincisi Türkiye'de daha belgesel üretilmemiştir. Türkiye'de belgesel üretimi gelecektedir. Bizler şu ya da bu şekilde birer envanterciyiz, Çok özel şeyler üretmedik. Bu toplumda, bu kısıtlı imkanlarla, çok başarılı şeyler de üretilmiştir, bunu kabul ediyorum, ama gerçek bütçelerle, gerçek kadrolarla ve gerçek özgürlükle çok daha iyi işler üretilecektir.

-Ülkemizde belgesel filmlerin daha fazla ilgi görmesi için neler yapılabilir sizce?

HÖ: Öncelikle toplumsal bakışın değişmesi lazım. Yepyeni araçlar geliyor dünyada. Örneğin internet geliyor. Küreselleşme bütünüyle olumsuz bir şey değil. Küreselleşme bizi tek pazar haline getirirken, bir yandan da tek vicdan haline getiriyor. Önümüzdeki günlerde dünya belgeselcileri birleşsin diye bir

slogan çıkabilir. Bu çok da uzak bir fikir değil. Bir de Türk belgeselcileri olarak bizim dünya ile entegre olmamız lazım. Hem yapım ortaklığında, hem de pazarlamada dünya bütünlüğünü göz önüne almamız lazım.

-Batılı'ların ürettiği belgesel filmler ile Türk belgesel filmleri arasında bir fark var mı sizce?

HÖ: Olanak farkı var öncelikle. 1. İstanbul Arkeolojik Filmleri Festivali'nde de gördüğümüz gibi, orada Türkiye üzerine üretilmiş arkeolojik belgesellerde örneğin teknik açıdan bizimkilerden kaliteli işler vardı. Gösterilen kazı yerlerinin çoğuna ben de çeşitli nedenlerle gittim, filmler de çektim. ama sonuçta bizim elimizde bir kamera, bir montaj masası var. Biz bir projeksiyon, bir animasyon tekniğinden yararlanamadık. Yılları kapsayan, örneğin üç yılda biten bir belgesel yapmadım ben. Örneğin Süha Arın ile ortak çektiğimiz Fırat Göl Olurken'in çekimleri 1,5 yıl sürdü ve Türkiye'de olay oldu o zaman. Hem 16 mmlik film olarak çekildi hem de bu süreyi kapsayacak bir prodüksiyon Türkiye'de çok ender rastlanacak bir şey. Bu konuda TRT'deki arkadaşlar şanslı ama, onların da mevzuat gibi konulardan sıkıntıları var galiba. Yabancı belgeselcilerin bir diğer şansı da onların pazarları açık. Uygarlığın renginin beyaz ve hıristiyan olduğu, yanlış bakış açısı değiştiği zaman biz de pazarlarda yerimizi alacağız. Esmer ve müslüman olarak Avrupa pazarlarından nasıl geri çevriliyorsak, bu sektörde de aynen geri çevriliyoruz. Türk imajı hala iyi bir imaj değil.

-Anadolu topraklarında yaşadığımız halde, neden bu kadar az sayıda arkeolojik belgesel filmler çekiliyor sizce?

HÖ: Anadolu topraklarının başka bir kadersizliği de arkeolojik kazıların da çok az yapılması. Bu da yine finans yetersizliği ve dolayısıyla teknik donanım yetersizliğinden kaynaklanan bir sorun. Türkiye'de arkeologlar da en az belgeselciler kadar zor şartlar altında çalışıyorlar. Yeterince arkeolojik kazı yapılamadığı için de yeterli sayıda arkeolojik belgesel de yapılamıyor.

- İyi bir belgesel film yapmak için temel kural sizce nedir?

Temel kural şudur: Tanıtmak için tanımak zorundasınızdır. Bir objenin, bir fikrin peşine düştüğünüzde, önce onu öğrenmek zorundasınız. Bizim masa

başı dediğimiz çalışma,epey uzun bir süreçtir ve bir ekip işidir. Bu konuda uzmanlara, bilim insanlarına başvurursunuz. Onların kendi disiplinleri içerisinde anlattığı her şeyi nasıl görselleştireceğinizdir sizin asıl probleminiz. Ama tüm bunlar olurken çok sabırlı bir şekilde tüm ayrıntıları dinlemek ve öğrenmek zorundasınızdır.

-İyi bir belgeselde görsellik mi, bilimsellik mi önde olmalıdır sizce?

HÖ: Bu konuda zaman zaman bilim dünyası da tartışıyor. Bence görsellik önceliklidir. Ama iyi bir belgeselde bilimselliği de bundan ayrı tutamazsınız. İyi bir bilimselliği didaktik yaparsanız kimse seyretmez. Ama bunu iyi bir görsellik ve işitsellikte birleştirirseniz, başarılı olursunuz. Sonuçta yaptığımız işi sokaktaki adam için yapacaksınız.Burada bilginin basite indirgenip anlaşılır olması da önemli bence. O insanı güncel yaşamından yakalamak zorundasınız. Arkeolojik verilerin onun için önemli olduğunu hissettirmek zorundasınız ki, bunu da öncelikle görsellekle vermeniz gerekiyor. Bilgiyi verirken, objektif olmanız şart. Bilimsel verileri çarpıtmayacaksınız ve yanlış vermeyeceksiniz. O yüzden belgesel filmlerde danışmanlar yani bilimsel ekip çok önemlidir. Zaten onlar olmadan belgesel olmaz. Belgeyi bulanlar, yorumlayanlar onlardır.

-Arkeolojik film festivallerinin sizce ne gibi yararları var? Arkeolojik belgesel filmlerin moda olduğu söyleniyor, bu sizce doğru mu?

HÖ: Böyle ise tarih bir daha yazılacak demektir ki bu da insanlık tarihi açısından çok önemli.

Arkeoloji dünyasının görsel materyallere sahip olması son dereceönemli. Arkeoloji bu konuda epey geç kaldı. Arkeoloji bir yanıyla tarih bir yanıyla insan. Nereden bakarsanız bakın bizim geçmişimizle ilgili bir bilim dalı. Eğer siz bugünkü kimliğinizi açıklamak istiyorsanız, geçmişinizle ilgili doğru düşüncelere sahip olmak zorunuzdur. Bu festivallerin de işte böyle katkıları oluyor.

-İlgili okullarda, örneğin arkeoloji bölümlerinde ve mimarlık fakültelerinde bu filmlerin gösterilmesi konusunda neler söyleyebilirsiniz?

HÖ: Bu bizim değil o okulların sorumluluğu. Örneğin ben arkeolojik belgesellerle ilgili ne üretirsem, İ.Ü. Edebiyat Fak. Prehistorya Ana Bilim Dalı'na veriyorum bu kasetleri. Şu anda ellerinde epey bir film birikimi var. Onları öğrencilere izlettirip izlettirmemek onların sorumluluğundadır.

-Sizce Türkiye'de kendi sinema dili olan bir belgeselci var mıdır?

HÖ: Bana sorarsanız benim kendime ait bir sinema dilim var. Bunu başkaları da böyle söylüyorlar. Benim filmlerimin jeneriklerini çıkarıp izlediğimizde, bunu Hasan Özgen yaptı diyebiliyorsunuz. Örneğin beni eşya'nın macerası çok ilgilenidiriyor. Arkeoloji dün değildir, aynı zamanda da bugündür. Filmlerinizde böyle bir yaklaşımınız olursa başarılı olursunuz. O yüzden benim filmlerimde güncel çıkışlar çoktur. Yazılı kültürü yaşayamadan görsel kültüre sızramış bir toplumumuz var; ama ondan önce bizim çok önemli bir sözlü kültürümüz var. Biz masal kültüründen gelen insanlarız. Ben bu masalımsı ve şiirimsi anlatımdan filmlerimde çok yararlanmışımdır. Bu bizim insanlarımıza da uygundur. Bir de Süha Arın'ın çok özel bir üslubu vardır. Çok etkili ve ayırt edilebilen bir üsluptur bu. Biz de açık söylemek gerekirse, Süha Arın'ın yanında akademik eğitimimizi yaptık. Bu açıdan benim belgeselcilliğimde onun etkileri büyüktür.

Ek 5 (20-24 Ocak 1998 1. Uluslararası İstanbul Arkeoloji Filmleri Festivali'nde "Arkeoloji-Sinema; Nasıl Bir Gelecek" İsimli Panelden Notlar)

Sinema Arkeolojiiyi nasıl anlatıyor, Arkeoloji Sinemaya nasıl bakıyor gibi sinema-arkeoloji ilişkisinin tartışıldığı bu panele konuşmacı olarak İtalya'dan Rovereto Arkeoloji filmleri yöneticisi Dario di Blassi, Archeologia Viva dergisinin yayın yönetmeni Piero Puruneti, yapımcı ve yönetmen Alessandra Populin ve ülkemizden film yönetmeni Yusuf Kurçenli ile gazeteci Özgen Acar katıldılar.

İyi bir belgesel filmin (arkeolojik belgeselin) taşınması gereken nitelikler konusundaki soruya Yusuf Kurçenli şöyle yanıt verdi: "Ben belgesel konusunda henüz çok yeniyim ve aslında bu konuda kendimi konuşmaya yetkin bulmuyorum ama bence iyi bir belgeselin öncelikle sağlam bir dramaturjisi olmalı ve çok iyi gelişmiş bir teknikle uygulanmalı. TRT'nin bugüne dek yapageldiği belgesellerde en büyük eksiklik bu iki unsurun olmayıştı. Sonradan bu hatalarını anladılar, şimdi daha kaliteli işler üretiyorlar."

Arkeolojik bir belgesel yapılırken en çok karşılaşılan güçlükler nelerdir sorusuna ise yapımcı ve yönetmen Populin şöyle yanıt verdi: "Bu tür filmlerin çekilebilmesi gerçekten çok zor. Çok fazla seyirci kitlesine ulaşamıyorsunuz. Öncelikle iyi bir sinema dilini yakalayıp, kaliteli bir ürün ortaya çıkarmanız gerekiyor. Buna karşın yine de dağıtım problemi çok büyük. Televizyonlar bu tür programları satın almaya yanaşmıyorlar. Özel kurumlardan da destek gelmiyor. Ticari pazar olmayınca üretim de çok zor oluyor. Pek çok yönetmen özellikle arkeolojik belgesel çekmiyor. Çünkü arkeoloji tutku ve merak isteyen çok özel bir konu. Burada yapımcı ve yönetmenleri de eleştirecek olursak arkeoloji belgesellerinin çoğu can sıkıcı, görsel zenginliği olmayan, durağan, sinemasal dilden yoksun yapımlar. Ancak arkeolojiiyi fanatik düzeyde seven izleyeciye hitab ediyorlar."

Arkeolojik belgesel filmlerin İtalya'da diğer belgesel türlere oranla yeri nedir sorusuna Archeologia Viva dergisinin yayın yönetmeni Piero Kruneti şöyle yanıt verdi: "Bu konudu elimizde kesin ya da yaklaşık bir rakam yok. Ama şunu söyleyebilirim ki ülkemizde çoğunlukla kazı filmlerini arkeologların

kendileri çekiyorlar. Dolayısıyla nitelikli arkeolojik belgeseller de çok az yapılıyor.”

Yine Kruneti, dünyanın çeşitli ülkelerinde düzenlenen arkeolojik belgesel film festivallerinin ne gibi yararları var sorusunu ise şöyle yanıtladı; “Öncelikle arkeoloji meraklılarını konuyla ilgili toplu gösterimlerde bir araya getirmesi açısından, ayrıca yönetmen ve yapımcıların da farklı ülkelerdeki meslektaşları’nın filmlerini izleme olanağı bulmaları açısından önemli. Ancak yapımlar maalesef, istenen kalitede olmuyor çoğu zaman. Oysa ki izleyiciye daha kaliteli işler sunulmalı. Günümüzde yapılan arkeolojik belgesellerin çoğu bilimsel dili popüler dile çeviriyor. Bu çok yanlış, başka bir bakış açısı yakalanmalı.”

Anadolu arkeolojik belgesel filmlere neler katabilir sorusuna ise bu konularla yakından ilgilenen bir gazeteci olan Özgen Acar şöyle yanıt verdi: “Anadolu toprakları arkeolojik malzeme açısından o kadar zengin ki, bence hem belgesel olarak hem de konulu filmler açısından sinema’ya çok şeyler katabilir. Ben şu anda bile size hiç düşünmeden bir sürü işlenmemiş ama işlenmesi gereken konu sayabilirim. Önemli olan belgesel filmlerin zorlukları aşip bu konuların çekilebilmesidir.”

Ek 6 (Sabahattin Eyüboğlu'nun Kendi Bakış Açısından Arkeolojik Konulu Belgesel Filmlerini Değerlendirmesi)

Hitit Güneşi: Bu film 1956 Berlin Festivali'nde ikinci olmuş ve gümüş ayı ödölünü kazanmıştır. Aşağıda Sabahattin Eyüboğlu'nun katıldığı Berlin Festivali dönüşü Yeni Ufuklar'da (Ağustos 1956) yazdığı yazıdan alıntıyı okuyacaksınız.

“Berlin Film Festivali'nden alınacak iki ders var bizim için. İster alır, ister almayız: Orası bizim bileceğimiz bir iş. Ama Berlin'e 15 gün 34 milletin renk renk bir kaynaşma sahnesi yapan bu festivali gören her Türk için bu iki dersi milletimizin gözü önüne koymak bir ödevdir. Bir; sinema bugünkü dünya devletlerinin en büyük masraflara layık bir numaralı propaganda vasıtası olmuştur. İki; Türkiye sinemada en az masrafla en fazla ilgi toplayabilecek memleketler arasındadır.

Birinci dersi veren olaylar şunlardır: Kalkınma halinde olan Almanya'nın milyonlarca mark harcayarak hazırladığı festivale 34 dünya devleti en büyük fedakarlıkları göze alarak katılmışlardır. Devletlerin çoğu festivale beş-altı film, yirmi kişilik kültür ekibi ve Almanya'daki dışişleri teşkilatıyla katılmış, Berlin göklerinde balonlar uçacak, sokaklarında dev afişler asacak, sabahlara kadar şampanyalı balolar verecek, gazete ve dergilere isim ve resimlerini tekrar tekrar koyduracak kadar külfetlere katlanmışlardır. Oynanan her filmde sonra Hintlisi, Çinlisi, Habeşi, İngilizisi, sahneye çıkardığı aktör ve rejisörlere ancak sefir hatta devlet reislerinin söyleyebileceği yahut söylemeyeceği sözleri söyletmiş, sinemasına politika sözcülüğu ettirmiş, kendini beğendiren filmler beş on dakika içinde memleketine milyonlarca dünya seyircisinin gözünü ve dövizini çekecek siparişler sağlamış, ilgisizlerin ilgisini, düşmanların dostluğunu kazanmıştır.

İkinci dersi veren olaylar da şunlar; İstanbul Üniversitesi'nin çeşitli zorluklar içinde hazırladığı devlete hiçbir masraf yüklemeyen festivale gönderdiği, yarım saatlik bir tek renksiz kültür filmi festivale katılmakla Berlin sokaklarına kocaman Türk bayraklarının asılmasına, gazete dergi ve afişlerde Türk adının geçmesine vesile olmuş ve filmi hazırlayanların ummadıkları bir sonuçla 54 kısa kültür filmi arasında milletlerarası bir jüriden ikincilik

mükafatı olan gümüş madalyayı kazanmıştır. Anadolu'nun çeşitli bakir kültür konularından sadece birisi olan Hitit dünyasına ait bu filme televizyonda bir saatlik bir zaman vermiş, Türk üniversitesi övünmüş ve filmin bir çok memleketlerin bütün sinemalarında oynatılması teklifleri alınmıştır. Yalnız bu filmle memleketimizin sağlayacağı maddi manevi faydalar hudutsuzdur.

Türk filminin karşısında teknik bakımdan çok üstün filmler vardı. Yalnız İ.Ü.'nün verdiği imkanlar ve gönüllü gayretlerle milletlerarası pazara çıkmış olan bu filmin kusurları, hazırlayanları rahatsız edecek kadar çoktu. Öğrendiğimize göre filmin beğenilen tarafı, konusunun yeniliği, takdimin sadeliği, sözün ve fon müziğinin eserleri öne sürerek filmin ölçülü bir yer alması ve bir de bir çok rakiplerinin düştüğü kusura düşmeyerek kaba propagandaya, gösterişe, resmi ve beylik söz ve resimlere yer vermemesi olmuş. Gerçekten bütün filmde Türkiye haritası 'Medeniyetler Beşiği Anadolu' ve 'Atatürk'ün kurduğu Eti Müzesi' sözlerinden başka propaganda hissini veren hiçbir şey yoktu. Diğer filmlerin çoğunda yapımcılar, ellerindeki imkanların zenginliğine rağmen eserlerini dünya seyirciliğinden çok, kendilerini film yaptıranlara beğendirmek yolunu tutmuşlardı. 30 milletin katıldığı bir pazarda, milli menfaate en fazla zarar veren şey, milli gösteriş oluyor. Sonunda kendini övdüren, kendini övmeyen oluyor. Bu da ayrı ve çok önemli bir ders bizim için.

Berlin Film Festivali'ne bu yıl Cannes Festivali'nden daha fazla katılım olmuş. Bununla beraber oyun filmleri tüccarca hazırlanmış eserlerdi. Sinema dünyasına hiç bir yenilik getirmedikten başka, zevksiz ama halk tutar diye yapılmışa benziyordu. Buna karşılık kısa kültür filmleri ve uzun dokümanterler arasında haklı alkışlar ve sinemaya yeni ufuklar açan filmler vardı. Dünyanın öteden beri aradığı ortak dil sinema olmaya başlıyor. Milletlerin birbirine yaklaşması birbirini bilmekle olacaksa, bu bilginin en kestirme en cömert yolu sinemadır. Hangi sahne 34 milleti renkleri, sesleri, davranışları, gelmiş geçmişleri hatta gelecekleriyle, çeşitli sanat ve bilgi adamlarıyla inanış, adet ve efsaneleriyle bir araya getirebilir, hem de bu kadar kısa zamanda bu kadar çok dünya seyircisinin karşısında."³¹

Göreme: Sabahattin Eyüboğlu, Mazhar Şevket İpşiroğlu ile 1957 yılında Kappadokya bölgesine yaptıkları bir gezi sırasında o güne kadar bilinmeyen

³¹ Sabahattin Eyüboğlu, Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 633-636.

bir kilise keşfetmişler ve bu bölge ile bu kilise üstüne bir kitap ile bir film yapmışlardır. Aşağıda, filmdeki konuşmanın metnini okuyacaksınız.

“Bu film 1957 yılında üniversitenin Anadolu gezilerinde bulunan bir ortaçağ kaya kilisesini yerinde tanıtmak için yapıldı. Orta Anadolu’da Kapadokya’da tabiat ana ilk bakışta yaşamaya küsmüş, gülmeyi, süslenmeyi unutmüş, kupkuru, asık yüzlü bir çehre takınır. Bazı yerler size dünyamızın hayat öncesi, bazı yerler de aydaki gibi hayat sonrası halini düşündürür. Göreme’de toprak baştan başa donmuş volkan köpüğüdür. Sular ve rüzgarlar bu köpüğü aşındıra aşındıra garip heykelleri andıran binbir şekle sokmuş.

Ama hiç beklenmedik bir anda bu sessiz, bu donmuş dünya, birden kanat sesleriyle dolar. sert kayalıklar bir tanrı nefesiyle ürperir ve yumuşar. Güvercin olan yerde, su, bitki ve insan da demektir.

Uzaktan köyler ve kasabalar bile bir efsaneden arta kalmış, heybetli ama cansız dekorları andırır. Göreme Vadisini tepeden seyreden Uçhisar kasabası, donmuş bir efsane gibidir. Kaya manastırlarının bir çoğunun kapısı, bu manzaraya açılır. Aza kanaat etmesini, sabırla çalışıp beklemesini bilen insan, burada en özde dünya nimetlerine erer.

Burada su, köşede bucakta damla damladır. Ama şifalı ve tertemizdir. Burada buğday da az olduğu için çok sevilir. Yiyeceğini taştan çıkaran asma üzüm ve şarabın, en gürbüzünü yetiştirir. Burada her meyve insana acı bekleyişten sonra bir mucize olarak verilir.

Göreme’yi gezen meraklı ilk Hıristiyanların buraya niçin akın akın gelip yüzyıllarca yumuşak kayaları oyup içinde yaşadıklarını anlamakta gecikmez; bir yer ki, orada insan hem ıssızlık içinde kendini bulur, hem acılık içinde tadı, kısırlık içinde bereketi.

Şimdiye kadar bu çerçevede bulunan yüzlerce kilise, belki bulunacakların yarısı bile değildir. Bir çokları zamanla yıkılıp gitmiş, en eskilerin varlıklarını

yalnız halk arasındaki efsanelerden yahut da bir köşede kalmış eski nakışlardan anlıyoruz.

Belki ikonoglast geleneğe bağlanan bu ilkel hayvan resimleri, kimbilir hangi mana ile yüklü idi. Bu ilk tabakayı yavaş yavaş suretler kaplamaya başlıyor. Tokatlı'da dökülmeye, yer yer solmaya başlayan suretli sıvanın altından ilk nakışların çıktığı görülüyor. Bu iki tabakanın mimari de içiçe girdiği pancarlı kilisesinde suretler daha az bozulmuştur. Burada İsa'nın hayatı, tavana sıra sıra şeritler halinde gerilmiş gibidir. En renkli Anadolu nakışlarına, en yakın resimleri burada buluyoruz.

Her an değişme halinde olan Göreme kayalıklarında, bir selin kapadığı bir kilise girişini, bir başka sel açabilir. Onun için Göreme'yi gezen herkes, bilinmeyen kiliseler bulma hevesine düşer, bulduğu da olur. Nitekim bu filmi yapanlar, yedi yüzyıl kapalı kalmış bir kilise buldular. Yalçın kayalar ortasında kartal yuvasını andıran bir delikten saklı kiliseye giriyoruz. Sellerin çamur doldurduğu kilisenin alt kısmında kalan aziz resimleri bir hayli silinmiş. Fakat oyulmuş kaya üzerine doğrudan doğruya sürülen boya'nın su değmeyen kısımları yeni yapılmış gibi taze duruyor. Resimler Bizans geleneğine uymakla beraber, bazen de daha gülbüz ve daha duygulu sanat özelliği taşıyor. Bu resimler yer yer Anadolu halk sanatına mal edebileceğimiz ilkel motiflerle karışıyor. Eski Hıristiyan fresklerinin çoğu sonradan tekrar yenileştirilmiş olduğu için orta çağ resmini bu kadar yakından tanıtan kilise azdır. O kadar ki ressamın kullandığı bezleri bile burada üstünde boyalarıyla bulduk.

Göreme'de azizler peri bacaları içinde yaşıyorlardı. Ressam bu garip dekorlarla belki de bunu anlatmak istiyor. Pek az kilisede freskler buradaki kadar rahatlıkla yerleştirilmiş, mimari biçimlere uydurulmuştur. Hiç bir zaman gün ışığı görmemiş ve kandil ışığında yapılmış bu resimler, zamanımızın bol ışığı ile yeni bir hayata kavuşmanın sevinci içindeler. Bir an için sırlarını açan bu renklere, yine zifiri karanlığa ve karşıda bir bekçi gibi duran Uçhisar'a bırakıyoruz.”

Eczacıbaşı Kültür Filmleri arasında hazırlanan Göreme filminin Sabahattin Eyüboğlu tarafından hazırlanan Türkçe açıklama metinleri ve Göreme filminin sunuş yazısı Şu Őekildedir;

“Son yıllarda yerli-yabancı bir çok filmin konusu olan Göreme çevresi bu filme yalnız peri bacaları, oyma kiliseleriyle değil, insanları, yaşanan gerçekleri, gündelik kaygılarıyla giriyor. Bu kısır tabiatı güvercin gübreleriyle yeşerten, taşlarını gönüllerince yontan köylüleri, kolay kolay değişmeyen eski alışkanlıklar, gelenek, görenekler içinde yaşıyorlar. Bununla beraber yeni kuşakta birdeğişme özlemi başlamıştır. Film bizi bir köy delikanlısının iç hayatına sokuyor. Eski yaşama kalıpları içinde sıkılan Yaşar, iki yol karşısındadır. Ya Mimar Sinan gibi buraları bırakıp İstanbul’a gidecek, ya da burada kalıp eski düzenle savaşacak. İstanbul’da işsiz, Göreme’de güçsüz kalmak var. Yaşar bunları düşünürken, gökten geçen bir uçak, dünyayı değiştirmek isteyenlerin belki de eskisi kadar yalnız kalmayacakları umudunu getiriyor Yaşar’a.

Eskiler bu acayip dünyaya Kapadokya derlermiş. Koca dağlar ufalanma halindedir Erciyes’in çevresinde. Sönmüş bir yıldızda gibiyiz burada. Soğuk-sıcak bozkır rüzgarları kemirir bu volkan taşlarını.

İn-cin yoktur burada dersiniz. Ama var. İnsanlar oturmuş, hala da oturuyor bu yıkıldıkça yapılan garip sığınaklarda. Öteden beriden ürkek yaratıklar görünür.

Ama sanıldığı kadar çetin olmayabilir bu oyuklarda yaşamak. İnsanoğlu bu taşı gönlünce yontup, rahat, yumuşak sığınaklar yapabilir kendine.

Hele kendini tanıya verenler mutlu bile olmuşlardır belki. İlk hıristiyanlar, alınmaz kaleler, manastırlar kurmuş burada. Kilise büyüklerinin yaşayıp erdikleri yüzlerce sessiz oyma yapı duruyor hala.

Şimdiler bilmez olmuş o eski günleri. Süleyman Ağa bile iyi bilmiyor bu kiliseleri donatan renklerin nasıl yapıldığını. Oysa bir inanç serüveni yaşanmış burada.

Bir masal ülkesinde, dev konaklardayız. Battal Gazi de geçmiş olsa gerek buralardan.

Eskiden güvercinler çok daha bolmuş. On-onbeş katlı yuvalardan çıkan güvercinler güneşi kaparlarmış neredeyse.

Bu esrarlı dünya, senin için bir oyun yeri değil mi delikanlı. Umurunda değil vaktinde keşişlerin doldurduğu çileler. Meryem görüntüleri, alacakaranlık dehlizler seni ürkütmüyor artık. Ruhi-kudüs kuşları, esrarlı ışık, gölge oyunları, güneş sembolleri.

Ama sen haklısın delikanlı. Kutsal güvercinlerin asıl mucizesi, toprağı bereketlendiren gübreleridir. Bir zamanlar burada oturan din adamlarının bile herşeyden önce yaşamaları gerekti. İslamlık bu hayatı pek değiştirmemişti.

Burada oturanlar her zaman konuklarından çıkıp arılar gibi yiyecek toplamaya gitmişlerdir.

Keşişler bile tek başına yaşayamamıştır burada. Zengin, fakir herkesin birbirine sokulması gerek. Topluluklar bugün harmanda yarın başka bir iş de birleşir. aynı amacın çevresinde dolanmak zorundadır.

Buğday dan ekmek çıkarma toplumların en eski yasası. Her çeşidi mutluluk getirir ekmek yapmanın.

Hamuru bir çok insanlar, bir çok günler için yoğurur. Ekmek kaygısında eller birleşir, kilimlerde de öyle.

Kemeri boldur buraların, ahırları bile kemerli. Ama yaşar hiç inanmıyor bu ustalıklara. Her gün gördüğü şeyler, Göreme çevresinde durmadan taş yontulur, yapı kurulur.

Ta Venedik'e, Fransa'ya kadar saraylara aktarılan motifler, burada fakir köylü evlerinde bile görülür. Halk bu yaşayan motiflerin adlarını-sanlarını bilir.

Evet ama hayat da, sanat da değişmemiş, yüzyıllarca kapanıp kalmış bu köşede. Eskiden hıristiyanlık, müslümanlık burada yaşayanların dertlerini avutmuş belki.

Ama müezzinin sesi, ilkel inançları önleyemiyor. Yeni hekimlerin, mühendislerin, gazetelerin giremediği bazı yerlerde bu periler ülkesinde kasketli üfürükçüler meydanı boş buluyor.

İnsanlar her yerde olduğu gibi burada da tılsımlardan, nazarlıklardan, tütsülerden kurtulamıyor kolay kolay.

Akşamları pilli radyo ve çay köylüleri bir araya getirince alaturka şarkılar yürekleri açmıyor gerçekten.

Ama yirmi yaşındaki gençler, bu durgun hayata razı olamıyor artık. Yaşar ile arkadaşlarının bekledikleri mucize, bilimin, tekniğin mucizesidir. Cennetin ancak kendi emekleriyle yaratılacağını biliyorlar.

Tabiat güzellikleri neye yarar. Hayat çemberler içinde bunaldıkça.

Orta Anadolu'nun yaz aylarında kuşlar bile kıpırdamaz olur. Ama gençlerin dayanamadığı bu dağil. Türlü yasaklar bunaltıyor onları. Yaşarlar ceketlerini bile çıkaramazlar büyüklerinin yanında. Kadınlar hayatın dışında kendi aralarında yaşıyorlar. Aile içinde bile kaç-göç vardır bazı yerde.

Haklısın delikanlı, pazar günleri hiç de iç açıcı değil.

Gerçi erkek arkadaşlarınla kırdan eğlenebilir, yer, içersin. Ama olsa olsa uzaktan seyredebilirsin Ayşe kızın gülüp oynadığını. Bu çevreden sıyrılmanın çarelerini aramanda şaşılacak bir şey yok.

Hele böylesine bir evlenmekten kurtulmak istersin elbet. Yüzünü doğru dürüst görmediğin, anlaşıp sevişmediğin bir kızla evlendirecekler seni. Böyle bir düğün değil senin istediğin.

Çaresi ne bu işin.

Belki çekip gitmek, kaçmak buradan, aileden kopmak:

Bir gün kamyonla binip bir daha dönmek üzere ayrılmak memleketinden.

Ama güzel yer burası, taşları bir alem.

Bağları, bahçeleri daha güzel de olabilir kalıp gönlünce çalışabilsen. Nerede var böyle memleket.

Üstelik para yok cebinde. Büyük şehirde iş bulmak, ev kurmak kolay değil. Yaşar, oğlum, korkarım bir Sinan olamayacaksın rüyalarımın giren İstanbul'da.

Taştan ekmeğini çıkarmakla kalmayacaksın, dünyaya buradan da açılmanın yollarını bulacaksın. Çünkü yalnız insan yok artık dünyada, burada buna inanmak ne kadar zor da olsa.³²

---

³² Sabahattin Eyuboğlu, a.g.e., s. 655-657.

Anadolu'da Roma Mozaikleri: Filmdeki konuşmanın metni.

“Anadolu toprağı mozaiklerle doludur. İstanbul'dan Antakya'ya kadar Akdeniz kıyıları mozaik döşelidir denilebilir. Bu bolluk mozaik sanatının belki de Anadolu'da doğmuş olmasından geliyor. Öteden beri şarkla garbı, nakışla resmi birleştiren Anadolu, bu sanatta kendine uygun bir dil bulmuş. Mozaik, ev döşemelerini kaplamakla başlar. Ona taşlaşmış bir halı da diyebiliriz. Bu filmde göreceğiniz Antalya mozaiklerinin hemen hemen hepsi, m.s. 2. ve 4. yy.'larda yapılmış ve Roma saray ve evlerinin döşemelerinde bulunmuştur. Çoğu hala yerlerinde toprak altlarında bulunan mozaiklerden bir kısmı bugün Antakya'da bütün bir müzeyi doldurmaktadır.

Antakya denize çok yakın, bereketli bir yaylada kurulmuş, eski ve zengin bir Roma şehridir. Burada Akdeniz iklimi, Asya'nın rüzgarlarıyla buluşur. Antakya bugün de dört yol ağzıdır. Onun içinde çarşısı, pazarı, değişik canlı renkler, gelenekler ve sanatlarla doludur. Bir çeşit mozaik olan hasırların en güzelleri Antakya'da yapılır. Renkleri savuran bu hallaç, yaptığı keçe motiflerini mozaiklerden almış olabilir. Antakya'da mozaik çok yerde bu şehrin hayatına bağlıdır. Latin realizmi, döşeme nakışlarının arasına, gündelik hayat sahnelerini sokmuş. Antakya'da 1800 sene sonra dolaşırken, bu sahnelerin benzerlerine rastlayabilirsiniz.

Üzümü bol Antakya'da, Dionizos koroları, dansları ve tiyatrolarıyla bir hayli hüküm sürmüş. Antakya müzesinde metinleri kaybolmuş, antik tragedya ve komedy sahnelerine rastlıyoruz. Bereket tanrısı Kibele, Antakyalı'ların sevdiği tanrılandı. Çoğu hayat sevinciyle dolu olan Antakya mozaiklerine Orfeus biraz hüzün katıyor. Eski Antakyalı'lar, bugünkü gibi nazardan çok korkarlardı. Bu mozaik, evi kıskanç gözlerden koruyan bir nazarlık olmalı.

Ama deniz dünyası Antakya mozaiklerinde en fazla yer alıyor. İşte bütün ihtişamıyla Poseidon ve sessiz dünya.

Ve işte Antakya mozaiklerini renkleriyle besleyen Akdeniz ve balıkları.”³³

---

³³ S. Eyuboğlu, a.g.e., s. 658-659.

Renk Duvarları: Aşağıda bu film için hazırlanmış sunuş yazısı ile açıklamayı veriyoruz.

“Türk çiniciliğinin Anadoludaki üç dönemini özetleyen bu film bir Güneydoğu bozkırında insan ve toprağın nasıl kaynaştığını gösteren sembolik sahnelerle başlıyor. Kilim örgülerini andıran ilk duvarlardan sonra Selçuklularda renk gittikçe kutsallaşıp bir çeşit dua gibi yapıların içini dışını sarıyor. Bursa da yeni bir iklimle ve Akdeniz mavisıyla kaynaşan Türk çinileri dinsel ve soyut özelliklerinden geometrik biçimlerinden az çok sıyrılarak tabiata açılıyor. Bir bahar havasıyla doluyor ve mimarlıktan çok resim sanatına yaklaşıyor. Halk yığınlarının çeşitli dillerin ve dinlerin kaynaştığı İstanbul da büyük camileri donatamaz hale gelen çini sanatına saray, köşk ve türbe içlerine kapanıyor. Teknikçe ve renkçe zenginleşmelerine rağmen kapandıkları has bahçelerde Anadolu nun ve halkın soluğunu yitiren Osmanlı çinileri yaratıcılığını da yitirip gittikçe kalıplaşıyor.”³⁴

Nemrut Tanrıları: Bu filmin yapılmasında Osman Hamdi Bey ve Oskan Efendi'nin “Le Tumulus de Nemroud-Dagh, 1883”, Karl Hummann und Otta Puchstein'in “Reisen in Kleinasien und Nordyrien 1890” adlı eserlerinden, Theresa Goell ve Prof. K.F. Dörner'in 1953-63 yılları çalışmalarından yararlanılmıştır.

Kitab-e Mulaj fotoğraflar, İstanbul Arkeoloji müzelerinden alınmıştır. Aşağıda Nemrut Tanrıları adlı belgesel filmin söz bölümü verilmektedir.

“Yüce dağ başları kutsal yerlerdir Anadolu'da. Bulutlar, karlar gibi tanrılar da ıssız doruklarda oturmayı severlermiş eskiden. Belki aşağılarda sırlarının daha kolay çözülmesinden korkuyorlardı. Anadolu'nun güney doğusundaki kutsal Nemrut Dağı, batıdaki Olimpos'ların tersine çırılçıplaktır.

Nemrut Dağı'na çıkmak için Adıyaman'a, oradan Yeni Kahta'ya sonra Kommagene Krallığı'nın yazlık başkenti Arsameia, eski Kahta'ya gideceksiniz. Yol boyunca doğu Torosların eteğindeki gölgesiz Nemrut

---

³⁴ S. Eyuboğlu, a.g.e., s. 675-679.

Dağı'nı tepesindeki yığma taşlardan ehramı ile hemen her yerden göreceksiniz.

Eski Kahta'ya yaklaşırken, Nemrut'un tepesindeki büyük anıtın küçük bir örneği ve öncüsü ile karşılaşıyoruz. Yerliler buraya Kara Kuş diyorlar. Buradan da Nemrut, çıplak tepesi ile gözükür.

Eskilerin Nymphaios dedikleri Kahta çayı bu vadiden geçer. Bu çayın üzerinde sapsağlam kalmış Roma köprüleri vardır.

Akşam karanlığında Eski Kahta'ya varınca bir masal ülkesine gelmiş gibi olursunuz. Kommagene krallığının yazlık başkentiymiş burası. Nice serüvenlerden sonra Memlükler de bir kale kurmuşlar burada.

Nemrut'a çıkmadan önce Kahta çevresinde dolaşmalısınız. Eski Kale görülecek yer. Alman arkeoloğu Darnes çoktandır çalışıyor bu kalede.

Bulduğu ve eski yerlerine koymaya çalıştığı heykeller, kabartmalar Nemrut'un tepesinde göreceğimiz anıtlarla ilgili ve çağdaşlardır.

Kommagene kralı Mitradates ile Herakles el sıkışıyorlar.

Bu yazıtta Kommagene kralı kim olduğunu, neler yaptığını ve yapacağını açıklıyor. Kommagene'den de eski uygarlıkların sırları ile yüklüdür bu topraklar.

Eski Kahta'dan öteye yalnız katır sırtında taban kuvvet dağa tırmanmak zorundasınız. Üç saat sonra Horik köyüne varırsınız. Yolun yarısındaki bu köy, yerle gök arasında rüzgarlı bir yamaçta kendine umulmadık bir sığınak bulmuş gibidir. Nemrut'un asık yüzünü birden güldüren, ekmeği taştan çıkararak bir avuç insanı ile Horik köyü Antiokhos'tan daha eski Anadolu geleneklerini sürdürmektedir.

Nemrut tanrularından hiç yardım görmeyen bu köy, geçimini keçi ve koyun sürüleri ile sağlar. Keçilerin yapamadığı iş yok burada, yayık bile keçi tulumuyla yapılıyor.

Horik köyünün yüreği yumuşak ama rüzgarı serttir. Kavaklar da Nemrut'un acı rüzgarına , acı poyrazına kafa tutuyor, Horikliler gibi.

Vadilerde gözden yitirdiğimiz Nemrut, bu köyde yeniden karşımızdadır.

Konuksever Horikliler'den zor ayrılıp, keçi yollarına düzüldük yeniden. Az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik. Sonunda Nemrut esrarlı beyazlığıyla çıkıverdi karşımıza.

Antiokhos 2100m. yükseklikteki bütün bir dağı anıt yaptırmak istemiş kendine. Yığılma taşlarla ehramlaştırılan tepe, hem kendi mezarı hem de bir açık hava tapınağıdır heybetli tanrularıyla.

Antiokhos'un mezarı, bu taş yığını içinde bir yerde saklı.

Boyları 8 m. aşan sıra heykellerin önüne sarp kayalıklar arasındaki basamaklardan çıkılıyordu.

Bugün başı göklerde kalmış tek heykel, Anadolu'nun eski bereket tanrıçasıdır.

'Devasa heykellerin arkasındaki uzun yazıtta şöyle diyor kral; ' Ben büyük kral Antiokhos, göklere yakın bir yerde zamanın yıkamayacağı temeller üzerine bu tanrısal mezarı yaptırdım. Mutlu ömrümün sonunda bedenim burada sonsuz uykusuna dalacak ve dindar ruhum Zeus, Ahuramazda'nın gök katlarında olacak.'

Aynı yazıtta Antiokhos bu mezar tapınağında tanrıların ve kendinin heykelleri önünde törenlerin nasıl yapılacağını, hangi kurbanların kesileceğini, bu mezar tapınağını kimlerin nasıl koruyacağını uzun uzun anlatıyor.

2 bin yıldır unutulmuş olan açık hava tapınağına meraklılar yeni yeni gelmeye başlıyor.

Geçen yüzyılın sonlarına kadar kimseler uğramamış buraya. Bilim dünyası varlığından bile habersizmiş bu koca anıtın.

Günün birinde bir Alman mühendisine köylüler haber vermiş burayı ve işte ancak o zaman yerli yabancı bilginler ilgilenmiş ve gelmişler Nemrut'a.

1883 Mayıs'ında Türk müzeciliğinin kurucusu Osman Hamdi Bey ve değerli iş arkadaşı Oskan Efendi, o zamanki türlü güçlükleri karları, çamurları hiç sayarak Nemrut Dağı'na çıkıyorlar.

Şimdi Nemrut'u onların çekmiş oldukları fotoğraflardan görüyoruz.

Hamdi Bey, köylülerle tanrılara boy ölçtürüyor.

İşte kendisi, Zeus'un önünde dalgın.

Antiokhos ile senli benli.

Tanrılarla hoşbeşten ve hatıra resimlerinden sonra çalışmalar başlıyor. Karlar altından Pers ve Helen tanrıları, kralları çıkıyor.

İşte Daryüs.

İşte Antokhos.

Ve işte Herakles tanrılaşan Antiokhos ile.

Antiokhos aslan burcundanmış.

Oskan Efendi Herakles'in alçı kalıbını çıkarıyor.

Oskan Hamdi Bey, işini seven adam, alçı işlerine katılıyor.

Çıkardıkları kopyalar bugün İstanbul arkeoloji müzelerindedir.

Bunlardan en sağlam kalanı Antiokhos'la Apollo başlarıdır.

Yalnız iki parçasını getirdikleri kabartmanın tamamını bir fotoğraftan görüyorsunuz.

Bu yazıt parçasını da incelemek için getirmişler. Bu yazıtta Antuiokhpos baba tarafından Perslerden ana tarafından Helenler'den geldiğini anlatıyor. Kendini hem Pers hem Grek sayan Kammagene krallığı, Burada doğu ile batının garip bir birleşimini gerçekleştiriyor. Tanrılar yüzleri, bakışları ile batılı, giyim kuşamları ve külahları ile doğuludur. Bu ikilik adlarında da açıkça beliriyor.

Zeus-Ahuromazda, Apollo-Mithras, Herakles-Artegenes.

Aynı tanrılar, anıtın doğusunda ve batısındaki teraslarda tekrarlanıyor.

Nedeni bilinmiyor.

Zeus-Ahuromazda başındaki şimşek demetleriyle.

Herakles-Artegenes.

Apollo-Mithras başı yalnız batı tapınağında kalmış.

Antiokhos kendini Apollon'a benzetmiş. Ama batı tapınağında nedense başına Zeus'un sembolünü de takmış.

Bereket tanrıçası Kommagene'nin ürünlerin başında taşıyor.

Bu kartallar ve aslanlar, tanrı dizilerinin sağında ve solunda birer koruyucu gibi duruyorlardı eskiden.

Şimdi bir köpeği bile pek fazla ürkütmüyorlar.

Nemrut anıtını bu taslakta bütünüyle görüyorsunuz.

Batı terasında sağda Pers, önde Grek kabartmaları varmış, aynı yerin şimdiki durumu.

Doğuda aynı düzen tekrarlanıyor. Fazla olarak tören yerine bir sunak eklenmiş.

Doğu terası bugünkü durumu ile.

Nemrut tanrılarını ulu yalnızlıkları içinde bırakıp giderken, ana tanrıçaya dağ çiçeklerinden bir demet sunuyor. O da uğurlar olsun diyor bize ve ölümlü dünyaya.³⁵

---

³⁵ S. Eyuboğlu, a.g.e., s. 689-699.

Eski Antalya'nın Suları: Aşağıda bu filmin metni verilmektedir.

“Pamfilya kıyıları, büyük Anadolu destanının en zengin yapraklarından biridir. Adı üstünde, Pamfilya. Bütün milletlerin kaynaştığı yer olmuş buralar. Tarih öncesi Anadoluluların da izlerini taşıyan bu bereketli topraklarda, Arzavalılar, Akalılar, Dorlar, Lidyalılar, Helenler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Selçuklu ve Osmanlılılar, kanlarını, canlarını birbirine katmışlar.

Side şehri en parlak çağını i.s. 2.-3. yy.'larda yaşamış.

Bu gördüğünüz boş liman, Side'nin, eski Antalya'nın gemilerle dolup taşan ünlü limanıydı. İskenderlerin, Aniballerin, Çiçeroların uğradığı bu şehir, tüccarların ve korsanların cenneti olmuştu bir zamanlar. Esir köle pazarları ün salmıştı dünyaya.

Bu kıyıda masmavi sulara karşı, Athena'nın, Apollo'nun bayez tapınakları yükselirdi. Şimdi yalnız bu bakışlar kalmış o günlerden.

Profesör Arif Müfit Mansel, yerinde yeller esen eski yapıları kumlar üstüne çiziyor. İnsanoğlu böyle, kendi yaptığını kendi yıkıyor. Sonra bilimadamına yeni baştan kur diyor.

Bir varmış bir yokmuş. Ama masal değil bilimadamının anlattıkları. İşte hem var hem yok yapıları Side'nin.

Side tiyatrosu, Anadolu'da Roma tiyatrolarının en büyüklerindedir.

Türk bayrağındaki ayyıldızın kaynakları üzerine ışık tutan taş, Side tiyatrosunun sahne süslemesinden düşmedir.

Side müzesinin açılışı bir bayram sevinci ile kutlanıyor.

Eski Side'nin bütün kamu yapılarını, Şehrin zenginleri kurdurmuş. Bir zenginimiz bu eski geleneği diriltmiş nasılsa bu müzeyi kurdurarak.

Eskiden bir hamammış burası.

Bu heykeller Roma devrine ait olmakla beraber, onları yaptıranlar Anadolu çocukları, yapanlar ise Anadolu ustalarıydı.

Bu olgun sanat eserleri arasında eski Sidelileri daha sıcak bir insanlıkta tanıtanları da var, kapı aralığından uzanan şu sadık köpek başı gibi.

Prof. Jale İnan en son bulunan heykelleri gösteriyor bize.

Bu üç güzellerin efsanesi de Anadolu'dan.

Türk Tarih Kurumu, müzeler ve İstanbul Üniversitesi, kazdıkça kazıyor Side tarihini. Sanat eseri insan bedeni gibi değil, çürümüyor toprakta.

Kırık dökük de olsa kalkıyor ayağa birgün.

Yeni çağın makineleri, eski çağın hizmetinde.

Bugünkü Side köyü, kazıların ve kalıntıların arasında suyunu antik kuyulardan çıkarır. Oysa bir zamanlar burası bir su şehri, bir çeşmeler cennetiydi. Bugün Roma'da örnekleri yaşayan su cümbüşlerinin türlü türlü vardı Side'de.

Şimdi Side'de yengeç boşuna arıyor suları. Derin kuyulardan ne çıkarsa bahtına Sidelilerin. Kuyuları çoğu eski zamanlardan kalma. Su yolu yapılmazdan önce ya da yıkıldıktan sonra yapılmış anlaşılır.

Hele bir Nümfayou, bir su perileri çeşmesi vardı ki, bütün bir ırmağın şehre getirilmesini gereketiriyordu.

Sidelilerin en büyük başarısı, Manavgat çayının kaynağından şehirlerine kadar cömert bir su yolu yapmak oldu. İşte bu yazıtta, Sidelilerin nehri şehre akıttıkları yazılı.

Kaynak 30 km. yukarıda Toroslar'da. Çok uzak sayılmaz fakat keçilerin bile zor gidebildiği bir yer orası. su yolu vadileri, temellerle aşmış , dağları taşları delip geçmiş. Hora köyünden sonra kaynağı yalnız bu su yolunun içinden yürüyerek çıkabilirsiniz. Başka geçit vermiyor Toroslar su perilerinin saklandığı yere.

Tabiat ana sarıp sarmalamış insanoğlunun marifetini. Su yerine sarmaşıklar taşıyor şimdi kemerlerden. Kimi yerde çamlar el koymuş suyun geçtiği yere.

Köylülerin kırk göz dedikleri yer burası. Kemerler heybetli Roma lejyonlarını andırıyor burada.

Manavgat'ın suları, Torosların ulaşılması zor bir kaynağından sarp kayaların dibinden bir mucize bolluğuyla çıkıverir.

Sideliler bu coşkun suları, güngörmedik, el değmedik tazeliği ve buz soğukluğuyla yakalamış, dizginlemişler burada, vahşi tayıları dizginler gibi.

Şimdi bu sular kendi yataklarından Akdeniz'e doğru keyiflerince akmaktadır.

Side çeşmelerine gitmez olmuş sular. Manavgat kasabasına yakın bir yerde, bir çağlayanla kendi çeşmelerini yaparlar.

Bu güzelim suların tadını ala balıklar çıkarıyor yalnız. Bir de alabalıklara benzemiş köy çocukları.

Sonra denizde yok olmak istemez gibi, duraklar, akışı görünmez olur. Ama Akdeniz'in tuzlu dili, değmek üzeredir ormanlardan gelen tatlı sevgiliye. İnsansız suların sessiz şiiri içindeyiz şimdi.

Kumlarda yatan ağaç iskeletleri, bu suların her zaman bu kadar uslu olmadığını anlatıyor bize.

Bu kaynaşan sularda, eski-yeni bütün çağları unutup, tabiatın sırlarını görür gibi olur insan.³⁶

Ana Tanrıça: Aşağıda filmin metni verilmektedir.

“İşte Anadolu'nun ana tanrıçası en eski görünüşüyle. Anadolu'da bulunan ilk izleri çağımızdan 8-9 bin yıl öncelere uzanan ana tanrıça insanoğlunun kendi yapıp kendi taptığı putların kaynağı sayılabilir.

Yaratılan her şeyi o yaratıyor, o besliyordu tek başına. Toprağı bereketlendiren de o, bütün canlıları çoğaltan da oydu. Üretmede erkeğin payı olduğu pek bilinmiyordu o çağlarda. Onu için ana tanrıçanın eşi yoktu. İnsan akli gerçeğı sezince, ana tanrıçanın bir sevgilisi türeyecek, değişik adlarla tanrılaşp ve sonunda ana tanrıçanın tahtına oturup, erkek tanrıların öncüsü olacaktır.

Bir çoğı Burdur ve Konya çevrelerinde bulunmuş olan bu toprak heykelcikler, hep ayrı ayrı yapıldıkları için, birbirine hem benziyor hem de benzemiyorlar. Ortak yanları ana tanrıçayı doğurucu ve besleyici yanını abartarak göstermeleridir.

Bu putları yapanlar için ana tanrıça elbet güçlü olduğu kadar da güzeldi. Anahğı güzelliğın ta kendisi olarak görüyorlardı belki de. Ana tanrıçaya sunulan sayğı ve sevgi dolu bir övgü gibiydi.

---

³⁶ S. Eyuboğlu, a.g.e., s. 700-703.

Bütün umutlar ana tanrıçanın cömertliğine bağlıydı. Onun doğurma gücüydü toprağı yeşerten. Dünyanın ve insanların yüzünü güldüren, dualar, kurbanlar, şenlikler, törenler ve bütün sanat gösterileri hep onun bereketli sevgisini kazanmak içindi.

Değişik gereçlerle büyük küçük bol bol yapılan bu heykeller, yalnız tapınaklarda değil, her yerde, herkesin gözü önünde. baş ucunda bulunuyorlardı. Hatta bazıları belki boyunda taşınıyordu. Bunun için de heykel yassılaşıp yalın ve soyut biçimler almakta, tanrıçanın doğruculuğu birtakım şemalarla haçlar, deltalar, üçgenlerle belirtilmektedir.

Hangi nedenlerle olursa olsun, ana tanrıça putlarında titiz bir gerçekçilikten, en cüretli soyutlaştırmalara kadar giden zengin biçim fantazyalarına rastlıyoruz.

Su kaplarının bereket saçması için, onları da ana tanrıçanın putlarına az çok benzetildiği oluyor.

Bu putların yapıldığı karanlık çağlarda, Anadolu lular tanrıçaya nasıl sesleniyor, ona ne adlar veriyorlardı, pek bilmiyoruz. Bildiğimiz sonraki adlarında, onların izleri kalmış olsa gerek. Hanna, Kupapa, Kubele, İrinna, Hepat, Hera, Rhea gibi bilinen en eski adları kimbilir ne değişmeler geçirmiştir.

Frigyalılar'ın kutsal şehri olan Pessinus'ta Kubele ile ilgili bir şey kalmamış. Ama Romalılar i.ö. 204 yılında Kübele'nin kutsal taşını buradan Roma'ya götürmüşler.

Bu topraklarda ana tanrıçanın Kübele adıyla taşkın, hatta azgın tapınmaların odağı haline gelmesi, Frigyalılar'da görülüyor. Eskişehir yöresinde Sakarya ırmağının, eski adıyla Sangarios'un kaynağındayız. Köylüler Sakarözü diyorlar buraya ve belki Frigyalılar'dan kalma bir gelenekle bahar şenlikleri yapmaya geliyorlar. Frigyalılar için kutsal bir yerd burası. Nisan ayyında ana

tanrıçanın sevgilisi Attis ile buluşup bütün bitkilere gebe kaldığı günlerde, köylü-kentli bu kaynağın başında toplanır, sulara Attis'in kanından doğmuş menekşeler atar, toprağın bereketini, türlü coşkunkluklar, çılgınlıklarla hızlandırmaya çalışırlardı.

Eskişehir-Afyon arasında dağılmış bulunan Kübele kaya tapınaklarını yerlerinde görelim.

Eski Midas şehri akropolünün çeşitli yerlerinde çoğu i.ö. 6.yy.'a tarihlendirilen Kübele için yapılmış kaya tapınakları, sunaklar ve simgelere rastlıyoruz. Büyük Yazılı Kaya anıtı, Anadolu'da ana tanrıçanın tek başına egemen olduğunu göstermeye yeter. Frig evlerinin mimarisinden etkilenmiş olan bu anıtların çoğunda, gördüğümüz bu boş nişanlara, tören ve bayram günlerinde tanrıçanın heykeli konuyor ve halka gösteriliyordu. Kayalara işlenmiş bu düz anıtlarda, geometrik motifler, tanrıça heykeline dekor oluyordu. Tanrıçanın yarı tanrılaşmış rahipleri vardı. Koru bantlar, kuretalar, kabirler, daktiloslar adını alan erkekliklerini tanrıçaya feda eden bu rahipler törenleri, şölenleri düzenler, sanatçıları, zenaatçıları özellikle demircileri, çalgıcıları, dülgerleri korurlardı.

Arazastis anıtı, ormanlarını en iyi korumuş tapınaktı. Ana tanrıça, ölen sevgilisi Attis'in bütün gençliği ve güzelliği ile bir çam ağacı olarak dirilmesini sağlamıştı. Tapınak da onun için çam ormanları içinde yapılmış, henüz okunmamış Frig yazısından bol örnekler var bu anıtta. Henüz toprak altında bulunanları da var.

Bu kayalık ülkede eskiden kalma kayaya oyulmuş yapılarda hala oturuluyor.

Yazılı kaya akropolünde kayadan tahtlar yapılmış Kübele'ye.

Taht benzeri anıtın önüne tören günlerinde her halde Kübele ve eşi Attis'in heykelleri konuyordu.

Kayalara oyulmuş bu şekiller, Kübele'nin simgeleri idi.

Kübele kültü ve bu külte inanıştan, Kübele'nin bir halk tanrıçası olduğu anlaşılır. O insanlardan uzak ve erişilmez değildir. Onun cepheden gösterilmesi, geniş ve açık kucağı hem analığını belirtiyor hem de adakların konulmasını kolaylaştırıyordu.

Bu merdivenden çıkılıp, tanrıçanın eteği öpülüyor, önüne çiçekler saçılıyordu belki.

Kübele'nin dağlarda kayalarda yaşadığına Frigya'lılar inanıyorlardı. Onun için kayalıklar kutsal yerlerdi. Afyon'a yakın bereketli bir ovaya bakan Aslankaya'da niş içinde tanrıça iki aslan arasında görülüyor. Kabartmanın belli yerleri bereket dilemeye gelmiş sayısız insanların el sürmeleri ile aşınmışa benziyor.

Frigyalılar pişmiş topraktan da heykellerini yapmışlardır ana tanrıçanın.

Ankara'da bulunmuş niş içinde yine 6. yy.'dan kalan elinde bir Frig vazosu tutan bir Kübele kabartması.

Ana tanrıça sonraki uygarlıklarda başka adlar ve kılıklar alarak örneğin nişli bir kabartma içinde, ayakta yahut bir levha üzerinde daha yalın çizgilerle gösterilmiştir. Pişmiş topraktan bir Roma kopyasında tanrıçanın yanında flüt çalan figür görülüyor.

Yunan Artemis'i ne kadar uzaklaşmış ondan.

Efes'te dünyanın en büyük tapınağını yaptıran Efes Artemisi de, ana tanrıça gibi hem bakire hem de anadır ve en eski Anadolu geleneklerinin bereket sembollerini üstünde taşır. Hititler'in bahar tanrıçasını uyandıran arı da üstündedir.

Bir Bizans kabartması üstündeki ana tanrıça.

Oysa hıristiyanlığın Meryem Anası, ana tanrıçaya daha yakındır.

Şimdi ana tanrıçayı son bir kez Manisa'nın engin ovası başındaki büyük Kübele anıtında selamledıktan sonra, eski Kübele inançlarına bağlanabilecek örnekler görelim.

Güreşlerde toprağa gösterilen bu saygı, toprak ananın tek tanrıça olduğu eski zamanlardan kalmış olmasın.

Manisa'da her bahar mesir diye bir bayram yapılır. Bütün çevrenin köylerinden akın akın insanlar gelir ve bir caminin tepesinden atılan şifalı macunları kapışırılar. Üreme gücünü arttırdığına inanılır bu macunların. Müslümanların benimseyip sürdürdüğu bu gelenekte, eski ana tanrıça bayramlarını andıran bir coşkunluk var.³⁷

---

³⁷ S. Eyuboğlu, a.g.e., s. 704-708.

SONUÇ

Tezimizin konusu olarak başından beri arkeolojik belgesel filmlerin Türkiye'deki geçmişine ve bir ölçüde de geleceğine değinmeye çalıştık. Kuşkusuz ki tezimizde biz her ne kadar arkeolojik belgesel filmleri diye ayrı bir sınıflamaya gitmiş olsak da genel olarak belgesel filmlerin ülkemizdeki geri kalmış konumundan arkeolojik belgeselleri soyutlayamayız.

Belgesel filmlerin ülkemizdeki gelişimini engelleyen çok çeşitli nedenler vardır. Bunlardan başlıcaları;

-2. Dünya savaşı ile ortaya çıkan savaş belgesellerinin savaşa giren ülkelerin belgesel filmleri'nin gelişmesi üzerinde olumlu etkisi Türkiye'nin savaşa girmemesi nedeniyle görülmemesi.

-Belgesel filmlerin eğlence anlayışına pek uymaması nedeniyle daha çok öykülü filmlere yönelinmesi.

-Türkiye'de belgesel film den öykülü filme geçiş geleneği'nin olmaması, genç yönetmenlerin doğrudan öykülü filme yönelmesi.

-Ayrıca ülkemize sinemanın gelişinin oldukça gecikmiş olması ve dünyadaki gelişmelerin ticari amaçlarla sadece öykülü filmlere yansımış olması.

-Ülkemize sinemanın girmesinden sonra da çok önemli siyasal ve toplumsal dönemlerin yabancılar tarafından filme alınması, uzun bir süre sinemanın yalnızca gösterim aracı olarak kalması.

-Bunun yanında ülkemizde tv yayınlarının başlaması ile birlikte belgesel filmler için olumlu bir ortam yaratılmışken devletin tekelindeki tv yayınlarında sanat yönü ağır basan ve tanıtım amaçlı belgesellerin yanında toplumsal içerikli belgesellere yer verilmemesi.

-Türkiye'nin tüketici bir toplum yapısına sahip oluşu, sinemanın dışa bağımlı oluşu ve dünyada ticari amaçlı sinema ağırlığında toplumsal ve sosyal içerikli belgesellerin üretilmemesidir³⁸.

---

³⁸ Simten Gündeş, a.g.e., s. 144-145.

Tabii bir de bunun yanında konumuz gereği arkeoloji biliminin de Türkiye'deki konumunu da değerlendirmek gerekiyor. Arkeolojik açıdan dünyaca en zengin olan coğrafyaların başında yer alan Anadolu topraklarında yaşadığımız halde maalesef gerek maddi, gerek kültürel ve politik nedenlerden ötürü arkeoloji bilimi de ülkemizde batıya oranla çok geri kalmış bir konumdadır. Arkeoloji ile uğraşmak ve bu bilime yatırım yapmak, ülkemizde hala bir lüks olarak görülmektedir. Ülkemizdeki kazıların büyük bir çoğunluğu ise yabancı bilim adamları tarafından yapılmaktadır.

Tıpkı arkeolojik belgesel film festivallerinde gösterilen filmlerde olduğu gibi, çünkü bu festivallerdeki filmleri inceleyecek olursak, büyük bir çoğunluğunun konusunun Anadolu arkeolojisi olduğunu görürüz. Oysa ki bu festivallere Türkiye'den bu denli az filmin katılması, düşündürücü ve üzücüdür. Zaten ülkemizde başta ekonomik kaynaklı nedenlerden dolayı yönetmenlerimiz de belgesel yönetmenliği dışında başka alanlarda da faaliyet göstermek zorunda kalmışlardır.

Yine'de tezimizden çıkan tüm bu olumsuz tablolara karşın umuyoruz ki çok geç olmadan birileri uyanır ve belgesellerin gelecek kuşaklara bırakabileceğimiz en önemli kültürel mirasların başında geldiğini kavrar. Gelecek'te kendimizden bir iz bırakmak istiyorsak öncelikle tarihe, kültüre, sanata, bilime ve dolayısıyla da sinemaya, belgesellere ve arkeoloji bilimine yatırım yapmak zorundayız.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Eyüboğlu, Sabahattin, *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, Cem Yayınevi, İstanbul, Eylül, 1997.

Gündes, Simten, *Belgesel Filmin Yapısal Gelişimi ve Türkiye'ye Yansıması*, Der Yayınları, İstanbul, 1991.

Sevin, Veli, *Arkeoloji Kazı Sistemi El Kitabı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995.

Adalı, Bilgin, *Belgesel Sinema*, Hil Yayınları, İstanbul, Nisan, 1986.

Scognamillo, Giovanni, *Türk Sinema Tarihi (Cilt 1)*, Metis Yayınları, Kasım, 1987.

Rotha, Paul, *Belgesel Sinema* (Çev. İbrahim Şener), Sistem Yayıncılık, İstanbul, Nisan, 1995.

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedisi, Cilt A, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969

Kataloglar

Icronos Festival International Du Film Archeologique, Bordeaux,
24-30 Ekim 1998

Icronos Festival International Du Film Archeologique, Bordeaux,
15-21 Ekim 1990

Icronos Festival International Du Film Archeologique, Bordeaux, 26-31 Ekim
1992

Icronos Festival International Du Film Archeologique, Bordeaux, 24-29 Ekim
1994

Icronos Festival International Du Film Archeologique, Bordeaux, 21-26 Ekim
1996

Amiens Festival Du Film D'archheologie, Amiens, 24-27 Ocak 1990.

Amiens Festival Du Film D'archheologie, Amiens, 22-25 Ocak 1992

Amiens, Festival Du Film D'archheologie, Amiens, 27-29 Ocak 1994

Amiens, Festival Du Film D'archeologie, Amiens, 25-27 Ocak 1996

Cınarchea Internationales Archaologie Film Festival, Kiel, 20-23 Nisan 1994

Cınarchea Internationales Archaologie Film Festival, Kiel, 24-28 Nisan 1996

Akdeniz Derinlikleri Uluslararası Arkeolojik Filmler Buluşması, Yunanistan, 30 Mayıs-1 Haziran 1996.

1. Uluslararası İstanbul Arkeoloji Filmleri Festivali, İstanbul, 20-24 Ocak 1998.

Diğerleri

1989-1996 Yılları Arasında Kültür Bakanlığı'nca Gerçekleştirilen Filmlerin Listesi

1971-1995 Yılları Arası TRT Tarafından Gerçekleştirilen Belgesel Programların Listesi

1992-1997 Yılları Arası TRT'de Yayınlanan Yabancı Belgesel Programların Listesi

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Prehistorya Ana Bilim Dalı Videotek Listesi

